

letnik XIV
številka

5

jezik
in
slovstvo

1969

Jezik in slovstvo

Letnik XIV. številka 5

Ljubljana, maj 1969

Casopis izhaja od januarja do maja in od septembra do novembra (8 številk)

Izdaja ga Slavistično društvo v Ljubljani

Glavni in odgovorni urednik Jože Toporišič, Ljubljana, Aškerčeva 12

Uredniški odbor: Janez Sivec (metodika), Jože Toporišič (jezikoslovje), Franc Zadavec
(slovstvena zgodovina)

Tehnični urednik: Ivo Graul

Tiska tiskarna GP »Celjski tisk« v Celju

Opremila inž. arh. Jakica Acceto

Naročila sprejema uredništvo JiS, Aškerčeva 12

Tekoči račun pri SDK 501-8-4

Letna naročnina N-din 20 (2000 din), polletna N-din 10 (1000 din), posamezna številka
N-din 2,50 (250 din);

za dijake, ki dobivajo revijo pri poverjeniku, N-din 10 (1000 din);

za tujino celoletna naročnina N-din 30 (3000 din)

Rokopise pošiljajte na naslov urednikov

Vsebina pete številke

Razprave in članki

Božena Orožen Literarna in kulturnozgodovinska ekskurzija po Celju 129

Jožica Gelb Podredje v vlogi priredja 136

Hegla Glušič Zgodovinska in pisateljska resnica
v Pregljevem tolminskem ciklu 139

Bogomil Komelj O rdečem svinčniku in lepem stilu 145

Stanko Kotnik Začetek in konec spisa 150

Zapiski, ocene in poročila

France Dobrovoljc Memento ob 2. knjigi Cankarjevega zbranega dela 153

Janez Dolenc Težave z učbeniki za književnost na srednjih šolah 158

Jolka Milič Mlade trave 160

Gradivo

V oceno smo prejeli 5/4

Popravek 5/4

LITERARNA IN KULTURNOZGODOVINSKA EKSKURZIJA PO CELJU

Delež, ki ga ima Celje v »slovstvenem zemljepisu«, je bolj skromen. To velja za bivališča literatov, še bolj pa za slovstvena dela, ki jim je mesto dalo zunanjo pobudo in se nanj nanašajo. Izvzeti je treba leposlovna dela o celjskih grofi, ki jim prizorišče seveda mora biti Celje oz. oba gradova — Zgornji in Spodnji. Tako Celje prekaša v tem Ljubljana, prekašajo pa ga tudi Novo mesto, Škofja Loka in Kranj, vse mesta na Kranjskem. Ne gre za naključje, ampak verjetno za posledico vloge, ki jo je Celje igralo v preteklosti. Nemci in nemčurji so ga imeli za svojo postojanko in so njegov nemški značaj branili s skoraj nerazumljivo zagrizenostjo. Celjsko slovensko meščanstvo je moralo torej uporabiti vse svoje moči za vsako slovensko uveljavitev na kulturnem ali gospodarskem področju. Zato imamo v Celju več kulturno-političnih delavcev, več prizorišč narodnostnega življenja kot pa čisto slovstvenih manifestacij.

Železniška postaja je v glavnem taka, kot je bila 1845. leta, ko jo je zgrabila južna železnica. Ko pa je bila železnica 1849 speljana do Ljubljane, je bil ta dogodek zunanja priložnost za rojstvo slovenskega gledališkega življenja v Celju. Takrat, 16. septembra 1849. leta, so namreč Celjani zaigrali Linhartovo Županovo Micko.

Sedanji *Dom OF*, nekaka psevdogotska stavba, razodeva, da so celjski Nemci že takoj pri vstopu v mesto hoteli pokazati njegov nemški značaj. Sezidali so ga 1907. leta, deset let potem, ko so Slovenci dobili svoje središče — Narodni dom. Od tod, iz t. i. Nemške hiše, so se hoteli boriti za nemštvo mesta ob Savinji. — Poprej je na tem prostoru stala manjša hiša, kjer je imela celjska čitalnica dvorano za plese. Od 1864. leta se je v njej razvila tudi živahna gledališka dejavnost pod vodstvom Edvarda Jeretina. Ta je to nagnjenje podedoval pač po očetu Janezu, začetniku gledališkega življenja v mestu.

V vogalni hiši med Titovim trgom in Gubčevo ulico (Titov trg 5) je bilo eno izmed stanovanj višješolca *Ksaverja Meška*. Ta je v Celju preživel štiri leta, od 1890 do 1894. Na odločitev ptujskega nižješolca, da bo nadaljeval šolanje v Celju, je vplivala slava nekdanjih Celjanov in besede ptujskega profesorja o mestu »z najlepšo lego v vsej Avstriji«. »Kakor razodetje, kakor klic usode so mi bile te besede,« se spominja tega stari pisatelj v spisu *Pred šestdesetimi leti* (Celjski zbornik 1951). Celjska leta so bila čas Meškovega človeškega zorenja, prvih razgledov po tujem leposlovju, ki ga je spremljalo na sprehodih po celjski okolici (glej sestavek O knjigah), čas prvih pesmic, ki jih je objavljal v glasilu novostrujarjev *Vesna*, ki je izhajala v Celju, in podlistkov v celjski Domovini. Morda je v začetku občutil domotožje, pozneje pa se je rad spominjal teh sproščenih let. Razen nekaj spominov (Pred šestdesetimi leti, O knjigah, Mladost, Naš litrarni klub) vsebujejo nekaj asociacij na celjska doživetja in spoznanja še čisto leposlovni spisi (Domovina se je maščevala, Dogodek, Vojak Ivan, Kako sveži so bili, kako nežni cveti). Na omenjeno hišo pa se po mnenju Antona Ovna veže opis trgovine stare Žela-

kovke v prvi obdelavi romana Kam plovemo (LZ 1897). V Meškovem času je bila namreč v hiši prodajalnica, kamor je hodil kupovat mleko. V romanu je nastal nazoren opis zanikrne, temačne in zatohle branjarije z modrikastim mlekom, suhim pecivom, plesnivimi klobasami, raznimi zelišči in vso drugo trgovsko kramo.

Od tod je le nekaj korakov po Gubčevi ulici do mesta, kjer je Meško stanoval kot petošolec. Bilo je to nekje tam, kjer prehaja Lilekova ulica v Gubčevo. Prehoda v Cankarjevo ulico še ni bilo. Tu je stal hotel Zlati lev in poleg njega je stanoval v sobici brez sonca Meško z dvema sošolcema. Tu je trojica snovala literarne poskuse, ustanovila literarni klub, pisala v skupen zvezek, vsak od njih pa je neusmiljeno kritiziral prispevke drugega, tako da je Meškova sošolca minilo veselje do pisanja. To pripoveduje pisatelj v spominu Naš literarni klub (Mentor 1911/12). — Od tod je videti ostanek manjšega stolpa, del nekdanjega vzhodnega mestnega obzidja.

Po Lilekovi ulici pridemo na Stanetovo in po njej do trgovine Tkanina. Enonadstropna hiša, prednica sedanje, je povezana s slovenskim narodnopolitičnim gibanjem, ki se je v Celju razširilo v 80-ih in 90-ih letih prejšnjega stoletja. Tu je imel založnik in časnikar *Dragotin Hribar* tiskarno in uredništvo Domovine, političnega lista za spodnještajerske Slovence. List (1891—1903) je zastopal malo slovensko meščanstvo in zagovarjal narodno slovo. Na založnika Hribarja se je obrnil Josip Murn, naj bi mu izdal pesmi. Ta je odklonil, a ga je povabil za sourednika Domovine. Bolni Murn v Celje ni prišel, to službo je prepustil tovarišu *Srečku Golarju*. Golar je bil v Celju od 1901.—1905. leta. Delo pri listu je mladi bohem po eni izjavi občutil kot breme (Župančič v pismu označuje ta čas kot »robstvo«), po drugi izjavi pa ga je veselilo. Skrbel je za podlistek, napisal kakšno priložnostno pesem; kot pesnik se takrat še ni razvil, sodeloval pa je kot recitator tudi pri čitalniških prireditvah. — Razen Domovine je v tem poslopu izhajal še Ilustrovani narodni koledar (1892—1904). To delo se je nadaljevalo še nekaj časa po Hribarjevem odhodu v Ljubljano 1902. leta.

Prihajamo na Tomšičev trg, kjer je bilo v srednjem veku trško naselje. V hiši s trgovino Borovo so imeli celjski grofje orožarno. Ko je Friderik II. Celje povzdignil v mesto (1451. leta), je stavbo podaril meščanom, da bi si v njej uredili mestno hišo, rotovž. To vlogo je opravljalo prezidano poslopje do leta 1830, ko se je magistrat preselil na današnji Trg V. kongresa. Rotovž in trg sta prizorišči nekaterih dogodkov v priljubljenem romanu *Ane Wambrechtsamerjeve* Danes grofje celjski in nikdar več. Pisateljica, Nemka po očetu, čeprav doma s Planine pri Celju, je roman napisala v nemščini (izvirnik je izšel l. 1933), a je v prevodu Nika Kureta doživel že štiri slovenske izdaje. V romanu so pripeljali Veroniko z gradu v rotovško klet in ji sodili na trgu, kjer so že poprej pripravili drva za grmado. — Tudi petemu dejanju *Jurčičeve* tragedije Veronika Deseniška je prizorišče sodišče v rotovžu. Tu brani Veroniko mladi Janko, pa ga zabodejo. — Prvo poglavje *Detelovega* romana Veliki grof se tudi godi v rotovžu. Tu razpravljajo mestni odborniki o sprejemu grofa Urha.

Vogalno hišo med Tomšičevim in Slomškovim trgovom (*Iekarna*) sestavljajo tri prvotne stavbe, nekoč cerkvena last. Osrednji, voglani del je pripadal beneficiju sv. Maksimiljana, ki ga je izročil škof Bonomo l. 1540 *Primožu Trubarju*. Ker je hiša pred tem pogorela, jo je Trubar — kot poroča sam — dal na novo

pozidati. Ob koncu 16. stoletja je hišo obnovil *Tomaž Hren*, takrat še kanonik in lastnik beneficija. To razodeva plošča v veži. — Kot četrto- in petošolec je tu stanoval *Anton Aškerc*.

V sosednjem poslopju, v njem je zdaj *glasbena šola*, je bila od 1777 do 1873 deška osnovna šola. Tu se je treba spomniti šolnika in prerodnega delavca *Blaža Kumerdeja*, ki je bil v Celju od 1786 do 1792 kot okrožni šolski komisar. Leta 1868/69 je četrty razred te šole obiskoval *Anton Aškerc*.

Ob Slomškovem trgu in ob Savinjski ulici je nekdanje *gimnazijsko poslopje*. Zavod, in sicer prvi razred, je bil ustanovljen l. 1808. Najprej je bil pouk v raznih hišah, v šolskem letu 1812/13 pa že v novem poslopju. Tu je zavod ostal do 1919. Gimnazija je bila seveda nemška. V začetni dobi sodi med pomembne profesorje *Ivan Zupančič*, nekdanj Vodnikov učenec, v celjskih letih naklonjen slovenskemu prerodu, kot ga slika njegov dijak Slomšek. V letih okoli marčne revolucije je na šoli učil *Valentin Konšek*, takrat še zaveden Slovenec, urednik Celjskih slovenskih novin, prvega celjskega časnika. Novine so se zavzele za uvedbo slovenščine v šole in urade, urednik sam pa ni bil tako revolucionaren, kot so sodili; bil je bolj zagovornik gesla »vse za vero, dom, cesarja«. Med prvimi pomembnimi dijaki srečamo *Antona Martina Slomška*, ki mu je narodno zavest zbujal profesor Zupančič in je že takrat začel pisati slovensko.

Proti Slomškovem trgu je obrnjen prezbiterij nekdanje *kapelice sv. Elizabete*. Sezidana je bila pri nekdanjem špitalu iz 16. stoletja. To je bil že drugi celjski špital, prvega so postavili celjski grofje zunaj obzidja. Ko je sosedna kapelica postala gimnazija, so tu imeli gimnazijci nedeljske maše. Proti koncu stoletja so narodnostne razmere tudi na gimnaziji postale zelo vroče in takrat se je tu zgodil incident: dijak *Vatroslav Oblak*, kasnejši jezikoslovec, je nagovoril sošolce, da so zapeli cesarsko himno v slovenščini (1885. leta). Zato je bil izključen iz vseh avstrijskih gimnazij in je moral v Zagreb. Ta dogodek razodeva nestrpnost celjskega nemštva. — O narodno zavedni mladini, ki je doraščala na celjski gimnaziji tik pred prvo vojno in med njo morala na bojišče, govori povest *Frana Roša Zvesta četa* (1933).

Sredi Slomškovega trga se dviga opatijska *cerkev sv. Danijela*. Od 13. stoletja, ko je bila postavljena prvotna cerkev, je zunaj in znotraj večkrat menjala podobo. Najdragocenejša je Marijina kapela, delo celjskih grofov iz 14. stoletja. Največjo umetniško vrednost v njej predstavljajo srednjeveške freske, ki jih pravkar restavrirajo. V stranski ladji je pokopan nezakonski sin Hermana II., brižinski škof Herman, ki je umrl v Zgornjem gradu. Ker je cerkev povezana s celjskimi grofi, je tudi prizorišče nekaterih slavnostnih dogodkov v omenjenem romanu Wambrechtsamerjeve (Friderikova poroka s Frankopanko, svečana maša ob obisku ogrskega kralja Sigmunda in kraljice Barbare).

Savinjska ulica nas pripelje k Savinji, kjer so bila nekoč *Vodna* (kasneje *Kapucinska*) vrata, ena od treh glavnih mestnih vrat. Čez Savinjo je tod držal most, zveza z jugom. (V romanu Wambrechtsamerjeve je čezenj stopal slavnostni spreved z Elizabeto Frankopansko, kasneje pa s Katarino Brankovičev.)

Onkraj Savinje na pobočju Miklavškega hriba je cerkev sv. Cecilije s *kapucinskim samostanom*. Njun nastanek je povezan s katoliško vnemo ob zatonu reformacije. Sezidali so ju 1615. leta, posvetil pa jo je *Tomaž Hren*. — V samostanu je dobival nekaj časa hrano gimnazijec *Aškerc*.

Nekoliko na levo od Savinjske ulice, v Čuprijski ulici, je še dobro ohranjen *Vodni stolp*. Prostor ob njem so pred leti uporabili kot prizorišče za poletne igre.

Po Savinjskem nabrežju gremo ob Savinji navzgor. Na desni je še dobro ohranjen del mestnega obzidja, v katerega je vključena vrsta hiš. Obzidje je dal zidati grof Friderik 1450. leta. V pisateljski domišljiji Wambrechtsamerjeve je tod jahal grof, za njim pa so zidarski vajenci napeljevali rdeč trak in označevali, kjer naj bi bilo obzidje.

Pred brvjo čez Savinjo je kip *Splavarja*, del Borisa Kalina. Spominja na čas, ko so po Savinji še vozili splave. Na to pa spominjajo tudi »flosarske« pesmi, tako v raznih inačicah znana Dežek se že kadi Celje izrecno omenja:

V Cjel je prvi štacjon,
hlapec dobi svoj lon,
mi jo pa odrinemo
pa gremo naprej.

Prihajamo na Muzejski trg, ki je ohranil nekaj starinskega značaja. Tu je najlepše poslopje starega Celja — *grofija*, sezidana ob koncu 16. stoletja tam, kjer so za celjskih grofov bila gospodarska poslopja. V notranjosti je najlepši t. i. celjski strop v dvorani. V grofiji so bile nemške gledališke predstave, ki jih je pripravilo gledališko društvo, ustanovljeno 1822. leta. Ob koncu 19. stol., 1873. leta, pa je grofija dala streho osnovnemu šolstvu, ki je ostalo skoraj pol stoletja. Po osvoboditvi sta v grofiji dobila prostore mestni muzej in študijska knjižnica. Ta se je 1967 preselila v novo sosednje poslopje, zgrajeno tam, kjer je bil poprej prizidek glavnega poslopja.

S celjskim srednjim šolstvom je povezana hiša št. 2. V njej je bila *slovenska nižja gimnazija*, ustanovljena 1895. Ob prizadevanju zanjo se je razvnel boj, ki je pretresel celotno monarhijo. Nemci so se silno bali, da bi izgubili svoj položaj v mestu, zato so ponujali slovensko gimnazijo v kakem bližnjem kraju, Žalcu ali Šentjurju, le ne v nemškem Celju. Vprašanje je prišlo pred državni zbor. Zaradi njega je vlada padla, Celje pa je dobilo svojo c. kr. nižjo gimnazijo. Ni bila v celoti slovenska, in se je del predmetov poučeval v nemščini. Celjski Nemci so ji silno nasprotovali, bali so se za nemške paralelke na popolni gimnaziji, vendar je vzdržala. V tem poslopju je zavod ostal do prve svetovne vojne. Takrat so ga zasedli vojaki in dijaki so morali gostovati na nemški gimnaziji.

Današnja vojašnica *Slavka Šlandra* je bila nekoč *Spodnji grad*. Postavili so ga celjski grofje na mestu manjšega gradiča. Pozneje so se tu raje zadrževali kot v odročnem Zgornjem gradu. Po ljudski pripovedki sta bila gradova povezana z rovom. Spodnji grad je prizorišče številnih dogodkov v obeh Detelovih romanih o Celjanih (Veliki grof 1885, Pegam in Lambergar 1891) ter romana Ane Wambrechtsamerjeve. Detela je vanj poslal v potujočega igralca preoblečenega Gregorja, Lambergerjevega oskrbnika v Črnelem, ki pride iz Gornjega gradu skrivaj posvarit cesarja pred zvijačnim Vitovcem. Tu se snujejo hinavski odnosi med vdovo Katarino in Vitovcem. — Še slikovitejši so prizori iz romana nemške pisateljice. Tu mladi Jošt Soteški skrivaj obiskuje lahkoživo Barbaro, tu je povišan v viteza, tukaj v boju z Vitovcem zgubi nogo pisec domnevne

kronike — Aprehar — in še in še. V *Novačanovi* drami Herman Celjski je prizorišče IV. dejanja trg pred Spodnjim gradom. Tu ljudstvo vzklika proti Veroniki, nato, nahujskano od Židov, proti Hermanu. Po razpravi pred sodiščem pripeljejo semkaj pred Hermana Veroniko. — V *Kreittovih* Celjskih grofih se vseh pet dejanj odvija v dvorani Spodnjega gradu. — Kot vso dediščino celjskih grofov so tudi Spodnji grad prevzeli Habsburžani in odslej je bil v njem vicedomski urad, dokler ni za Marije Terezije grad postal vojašnica.

Od vojašnice proti vzhodu, to je proti Tomšičevemu trgu, pelje *Zidanškova ulica*, ena od treh ali štirih ulic v srednjeveškem Celju. Takrat se je imenovala Dolga ali Spodnja ulica. Pod imenom dolga jo večkrat srečamo v romanu Wambrechtsamerjeve. *Hišo št. 21* je kupil 1856. leta zdravnik dr. *Štefan Kočever*. Ta vzhodni Štajerec je prišel v Celje 1852. leta in je postal v čitalniški dobi ena vodilnih osebnosti. Naklonjen je bil ilirizmu in se je spoprijateljil z Vrazom. Ta ga je tudi v Celju še večkrat obiskal. Nesebično je podpiral narodnokulturne akcije, sodeloval pri Celjskih slovenskih novinah, bil med ustanovitelji čitalnice in njen predsednik, prizadeval si je za ustanovitev Slovenskega naroda. Njegova hiša je postala zbirališče slovenskih političnih delavcev. Pokopan je na okoliškem pokopališču na Golovcu (ob levem zidu), na njegovem nagrobniku je napis v elegijskih distihih.

Hiša št. 3 je ena najstarejših ohranjenih mestnih hiš. Na kamnitem pozno-renesančnem portalu je celjski grb z letnico 1571. Preden je Spodnji grad postal vojašnica, je bila tu t. i. kvartirna hiša za vojaštvo. Hišo je 1879. leta kupil inženir *Mihael Vošnjak* iz Šoštanja, brat pisatelja in politika dr. Josipa Vošnjaka. Sam se je ukvarjal z gospodarstvom in politiko. Z bratom je bil ustanovitelj posojilnic, kot poslanec si je prizadeval za ustanovitev slovenske nižje gimnazije, ustanovil je dijaško Podporno društvo in bil tako velik podpornik celjskih dijakov.

Nasprotna *hiša št. 2* je bila od 1841. leta last *Janeza Jeretina*, celjskega tiskarja. Tu sta se tiskala prva celjska lista — Celjske slovenske novine in Slovenska čbela.

Pojdimo iz *Zidanškove* ulice na *Trg V. kongresa*. V vogalni hiši med Prešernovo in Savinovo ulico (*Savinova ul. št. 9*) je bil pri trgovcu Kapusu prvi sedež celjske čitalnice. Celje je dobilo čitalnico kot četrto mesto na Slovenskem, za Trstom, Mariborom in Ljubljano. Med ustanovitelji sta bila *Štefan Kočever* in *Franc Kapus*. Pri Kapusu je bila prva svečanost, na njej je govoril tudi Bleiweis, zbrane rodoljube pa sta pozdravila zastopnika Čehov, celjska profesorja *Lindner* in *Hlušček*. To priča, da so tudi v Celju imeli priseljeni Čehi narodnoprebudno vlogo. Prostor pri Kapusu pa je bil premajhen, treba je bilo najti novega.

Na trgu je s starim Celjem in celjskimi grofi povezana *Marijina cerkev* z bivšim *minoritskim samostanom*. Ostanke okenskih in vratnih lokov, ki so jih odkrili na pročelju ob zadnjem popravilu, razodevajo nekdanji gotski značaj. V notranjosti je gotski še relief nad vrati v zakristijo, ki kaže dva celjska grofa na kolenih pred Marijo. Pod glavnim oltarjem je bila verjetno grobnica celjskih grofov, v cerkvi so se opravljale žalne slovesnosti ob njihovi smrti, tako tudi ob krsti ubitega grofa Urha. To po Celjski kroniki slikovito opisuje Wambrechtsamerjeva. (H krsti je pristopil cesarski glasnik, treščil po tleh Urhov ščit in šlem, zdrobil grb pa izrekel besede, s katerimi je pisateljica naslovila svoj ro-

man: »Danes grofje celjski in nikdar več.«) Pisateljčina domišljija postavlja v to cerkev tudi preroški prizor ob krstu Urhovega sina Hermana. (Pojavil se je blazni minoritski brat, imenoval Friderika morilca lastne žene in zaklical, da bosta grofa, upodobljena na reljefu, dalj časa molila v kamnu kot Friderikov živi rod pred velikim oltarjem. — Pogrebne svečanosti ob grofu Urhu srečamo tudi v Aškerčevi pesnitvi Poslednji Celjan.)

Ob cerkvi in za njo je stal *minoritski samostan*, ki je 1798. leta pogorel; ostanka sta le še portal na Trgu mučenikov in križni hodnik. Ko je bil samostan že ukinjen, proti koncu 18. stoletja, so se v njem ustavljale potujoče igralske skupine. Sedanje pročelje na Trgu V. kongresa je iz 19. stoletja v slogu empira, postavljeno po vzoru na sosednji magistrat. Detela je v Velikem grofu vpletel v dogajanje tudi ta del mesta. (V cerkvi in samostanu išče pribežališče Boštjan, nezakonski sin grofa Urha, ker ve, da je na samostanskih tleh varen vsaj en dan. Pred samostanom pa si vojaki krajšajo čas s petelinjim bojem.) Detelovi opisi Celja so manj živi od kasnejših Wambrechtsamerjeve, saj Detela kraja ni poznal.

Večji del bivšega minoritskega samostana za Marijino cerkvijo zavzemajo danes zaporji, že od nekdaj imenovani Stari pisker. Na dvorišču so v letih 1941 do 1942 Nemci streljali naše talce. Zdaj je tam spominski muzejček z reljefom Petra Černeta (vhod s Trga V. kongresa, št. 9).

Sedanji Muzej ljudske revolucije je bil prej *magistrat*, ki se je 1830. leta preselil s Tomšičevega trga v ta nekdanji plemiški dvorec. Balkon nosijo stebriči, izklesani iz velikega rimskega stebra.

V *hiši št. 4* je v zadnjem letu gimnazijskega šolanja 1876/77 stanoval Anton Aškerc. Ta je v Celju obiskoval četrty razred osnovne šole in osem razredov gimnazije. Po lastni izjavi pa tu ni dobil nobenih pobud za pesniško delo ne v šoli ne zunaj nje. Njegov bolj flegmatični značaj še ni razodeval bodočega pesnika. Kasneje mu je Celje — bolje celjska zgodovina — dalo snov za kleno Celjsko romanco in razvlečeno pesnitev Poslednji grof. Ajtiološka pripovedka, ki jo je slišal kot celjski dijak, pa je snov pesmi Skala v Savini. Nanaša se na skalni parobek pri Košnici, ki ga je proti koncu stare Jugoslavije prebila cesta ob Savinji proti Laškemu, pa se še vidi, da se je nekoč strmo spuščal v reko. Po dekletu, ki je baje ponoči z njega skočilo v Savinjo, da bi se rešilo nadležnega zasledovalca, je dobil ime Devin skok.

V *hiši št. 5*, kjer sta zdaj tiskarna Celjski tisk in knjigarna, je bila do 1881. leta pošta. Na to vlogo spominja kip boga Merkurja na vrhu pročelja. Od leta 1928. so bile tu tiskarna, knjigoveznica in knjigarna *Mohorjeve družbe*. Ta se je 1919. leta morala umakniti iz Celovca v začasno bivališče na Prevalje. Ko je vodstvo proslilo, da bi tiskarno smelo prestaviti v Celje, je naletelo na odpor demokratov v celjskem mestnem svetu. Zavračali so jo iz gospodarskih razlogov, češ da so v mestu že tri tiskarne (pa tudi iz strankarskih). Polemika je segla v časopisje, odnos Celja do Družbe pa je duhovito prikazal Hinko Smrekar v karikaturi. Na njej policaj prepoveduje vstop v mesto vlačugi, tatu in najstarejšemu kulturnemu delavcu Šmohorju. Družba si je pot v Celje utrla le s posredovanjem. Tiskarna Celjski tisk je torej naslednica Mohorjeve tiskarne.

Trg V. kongresa prehaja v Trg svobode. Tu je *Narodni dom*, za celjsko kulturno življenje v preteklosti najpomembnejše poslopje. Danes je zunanost

popolnoma zmaličena, skazili so jo Nemci, del poslopja je porušila bomba, po osvoboditvi pa mu pri obnavljanju niso več dali prvotnega lepega videza. To je bilo najlepše celjsko poslopje iz obdobja Avstro-Ogrske. Notranjost — obnovljena dvorana, stranski dvorani in stopnišče — pa ima še neorenesančni značaj. Slovenski meščani se niso imeli kje shajati, niso imeli dvorane za uprizorjanje iger, zakaj gledališko poslopje so uporabljali le Nemci, zato je odvetnik *dr. Ivan Dečko* dal pobudo, da je Celjska posojilnica kupila ta zazidalni prostor. Načrt je napravil češki arhitekt *Ivan Hráský*, graditelj ljubljanskega gledališča. Temeljni kamen so vzdali 1895. leta, 1897. pa je bila slovesna otvoritev, za katero je prolog napisal *Anton Funtek*. Nastopili so ljubljanski igralci in slovenski in hrvaški glasbeniki. Na obisk je prišla tudi skupina čeških sokolov. Celjski Nemci in nemčurji so se zbirali po ulicah in udeležence zmerjali, zakaj otvoritev Narodnega doma je bila manifestacija slovenstva. Poslopje je bilo odslej dobri dve desetletji središče slovenskega družabnega in kulturnega življenja. Tu je imela svoje prostore čitalnica, tu je bila dvorana za gledališke in koncertne prireditve, pa tudi restavracija. To so nekaj časa vodili starši kasnejšega skladatelja *Antona Lajovca*, takrat še študenta.

Spominska plošča na zidu med vojašnico in Narodnim domom spominja na mučen dogodek iz okupacije, ko so 1942. leta Nemci pripeljali ubite in ujete partizane z Dobrovelj in Kozjanskega in jih razpostavili ob zidu s sramotilnimi tablami na prsih.

Na Ljubljanski ulici št. 4 (hišo je delno porušila bomba), je pred drugo vojno stanovala svetovna potnica in pisateljica *Alma Karlin*. Pisateljica, hči slovenskih staršev, a z nemško vzgojo, je postala izrazita svetovljanka in kasneje ostra nasprotnica nacizma. Po več letih samotnih potovanj po vseh kontinentih je v tej hiši pisala v nemščini potopisne knjige in avanturistično eksotično prozo. Knjiga *Samotno potovanje* bo letos izšla v slovenskem prevodu. (Po osvoboditvi je do smrti 1950. leta živela na Pečovniku, pokopana pa je na Svetini.)

Ko je bilo mesto še obzidano — do konca 18. stoletja — so bila v začetku Ljubljanske ulice Ljubljanska vrata. Ob njih je stala do 1934. leta nizka hišica — nekdanja mitnica. Vanjo je bil vzdan celjski grb, ki je zdaj na pročelju hiše št. 6. Ko je *Friderik II.* Celje povzdignil v mesto, je dal meščanom tudi pravico pobirati davek od vsega blaga, ki so ga kmetje peljali skozi mesto. Kmetom je bilo celo ukazano, da se mestu ne smejo ogniti. Pravica pobirati mitnino se je ohranila še stoletja. Da bi bili savinjski kmetje tega obvarovali, je *dr. Ivan Dečko* svetoval, naj bi speljali cesto ob robu celjske mestne občine, tako da bi mesto obšla. To je sedanja *Dečkova cesta*.

V *Gledališki ulici* št. 5 je bil doma jezikoslovec *Vatroslav Oblak*, sin podobarja. Svojo razpravo o imenski sklanjatvi je zasnoval že kot celjski dijak. Bil je tudi izreden poznavalec makedonskega jezika in skupaj z *Jagičem* zagovornik makedonske teorije o izvoru stare cerkvene slovanščine. Pokopan je na celjskem okoliškem pokopališču na *Golovcu* ob levem zidu. Slovanski filologi so mu postavili spomenik z reljefom in napisom v stari cerkveni slovanščini: *Dostoinъ bystъ otъvrѣsti kъnigy*.

Se bo nadaljevalo.

PODREDJE V VLOGI PRIREDJA

Načeloma velja, da neodvisna razmerja v stavku izražamo s priredjem, odvisna pa s podredjem. To velja tako za stavke kot za njihove dele, tj. stavčne člene. Vendar je priredno razmerje mogoče izraziti tudi podredno. Tako se npr. vsebina nekaterih protivnih priredij da izraziti tudi podredno z dopustnim odvisnikom: *Ljudje so večinoma že pogleli, a spali niso* (A. Ingolič) = *Čeprav so ljudje večinoma že pogleli, niso spali*.

O podredno izraženem prirednem razmerju je pri nas napisanega sorazmerno malo. A. Sovre je v Nepravih relativnikih (prim. Jezikovni pogovori 1, str. 125) opisal primere, ko se oziralni odvisniki rabijo namesto drugega člena priredja. Sovre pravi: »Če da zveza *tisti, ki* zadovoljiv smisel, je podredje zdravo, če ne, potem nekaj ni v redu. Primer: Za njima je prihitel miličnik, *ki* ju je vprašal, kaj nosita v aktovkah. V našem primeru ne gre za to, da bi zvedeli, kateri miličnik je prihitel, marveč *kaj* je hotel. Relativnik torej tu pojmu ne rabi za obesek, ampak izraža nadaljnjo, novo, samostojno misel. Stavek *ki* ju je vprašal je torej le po slovnici odvisen od odnosnice miličnik, po svojem bistvu in notranji moči pa ne, zato je ponarejen, nepravi in torej napačen. Da ga popravimo, ga moramo postaviti na isto raven, na kateri stoji nadredni stavek, to se pravi, privezati ga moramo h glagolu je *prihitel* z veznikom *in* ali *ter*: Za njima je prihitel miličnik *in* ju vprašal, kaj nosita v aktovkah.«

V Slovenski slovnici (1956, str. 301) beremo: V vseh primerih bi veznik vzročnega priredja lahko zamenjali z veznikom *ker* vzročnega podredja in veznik sklepalnega priredja z veznikom *tako da* posledičnega podredja.« Šele v Jeziku in slovstvu št. 6, 1968 (J. Toporišič, str. 192) zvemo nekaj več o podredno izraženem prirednem razmerju. To je ponazorjeno ob veznikih kot *medtem ko*, *namesto da* in ob predlogu *z/s*. Ti nadomestujejo protivne in vezalne veznike. SKJ 2 (str. 185) pa navaja primere za zamenjavo naslednjih odvisnikov s prirednim členom: vzročnega, dopustnega, namernega, posledičnega, časovnega, pogojnega, oziralnega, predmetnega. Sama želim dati več primerov z vezniki, obravnavam pa samo vezalno, protivno, vzročno in sklepalno priredje, izraženo podredno: nisem namreč našla takih podrednih stavkov, ki bi s pretvorbo dali stopnjevalno, pojasnjevalno in ločno priredje.

1. Kadar je vezalno priredje izraženo podredno, njegov drugi člen uvajajo: a) predlog *z/s*, b) prislovi, c) zaimek in č) podredni veznik.

Predlog *z/s* izraža vezalnost v takih primerih: *S prijateljem Lipušem Košakom* sva se soparnega poletnega dne po več kot dveurni hoji zvrnila na hrbet širokega gozdnatega slemenca. (P. Voranc) Priredna zveza bi bila: *Jaz / in prijatelj Lipuš Košak ...* Ali: *Z Žbilkom* je odšel v gostilno (F. S. Finžgar) (= *on / in Žbilek*). In še: Za Lajhovko je prišla prva *Ana s svojo trinajstletno hčerko Tuniko*. (A. Ingolič) (= ... *Ana / in njena ...*) Taka pretvorba je lahko samovoljna, če nam sobesedilo ne pove, da je ena oseba drugo samo spremljala.

Primeri z oziralnimi prislovi bi bili: Zaprli so jo v posebno kamro, /kjer je vsa odrta čakala na sodbo. (P. Voranc) (= Zaprli so jo v posebno kamro / in vsa odrta ... / — Soldati so se zbirali v Dobrli vasi, / od koder so se potem od-

peljali z vozovi do Celovca. (P. Voranc) (= ... so se zbirali v Dobrli vasi / *in* se potem odpeljali ...) — Brez pomišljanja so ga nataknil na levo stran, /*kjer* je potem visel teden dni skupaj, bingljaj v vetru in vzbujal nemo grozo, sovražstvo in strah. (B. Zupančič) (= ... so ga nataknil na levo stran / *in* tam je potem visel ...) — Iz podrednega odnosa dobimo prirednega tako, da prislov zamenjamo z vezalnim veznikom *in*. Zdi se, da priredna inačica ni nujno boljša od podredne.

Primer z oziralnim zaimkom: Bolj gosposko je donel tak naziv, /*kar* se je pač spodobilo zanjo, najveljavnejšo gospodinjo v fari. (F. S. Finžgar) (= Bolj gosposko je donel tak naziv, /*to* se je *namreč* spodobilo ...) Zdi se, da bi bilo namesto *in* tu bolje rabiti *namreč*, kar pa ta primer postavlja v pojasnjevalno ali kar v vzročno priredje. — Prišla bo komisija, /*ki* se bo vpričo vsega ljudstva morala prepričati, koliko kobil in bikov stoji v graščinskih hlevih. (A. Ingolič) Po Sovretu bi se moral ta stavek glasiti: Prišla bo komisija *in* se bo ... Da pa so priredne inačice včasih trde, nam kažejo primeri s *ta*: Na pragu sva trčila v Ludvika, /*ki* naju je izprašujoče gledal. (B. Zupančič) (= ... v Ludvika *in* *ta* naju je ...) Sodobno jezikoslovje je do takih oziralnikov bolj strpno.

(Namesto z *in* bi vezalnost lahko izrazili tudi s *pa*, npr.: Jaz *pa* prijatelj Lipuš Kozak ... — On *pa* Žbilek ... — Za Lajhovko sta prišli prvi Ana *pa* njena ... Vendar to zveni bolj ljudsko pogovorno.)

Primeri, ko je člen vezalnega priredja izražen s časovnim odvisnikom: Ko je opazil moje prizadevanje, /*se* je nasmehnil (B. Zupančič) (= Opazil je moje prizadevanje /*in* se nasmehnil). — Ko je Matija končal, /*bi* bil moral nastopiti tajnik. (B. Zupančič) (= Matija je končal /*in* nastopiti bi bil ...) Take pretvorbe so sicer mogoče, vendar je časovna vzporejenost v priredni inačici oslabljena.

2. Protivno razmerje se da izraziti z naslednjimi podrednimi vezniki: namesto *da*, medtem *ko*, čeprav, *dasi*, *ko*, če, *da*: Namesto *da* bi ga bili zaprli, /*so* ga najbrž še poslušali. (M. Kranjec) (= Niso ga bili zaprli, /*temveč* so ga najbrž še poslušali.) — Mogoče je še: Morali bi ga bili zapreti, /*pa* (a) so ga najbrž še poslušali. — Laki je nekaj kimal nad takim delom, /*medtem* ko se je Matija nasmihal kar očitno. (M. Kranjec) (= Laki je nekaj kimal nad takim delom, /*Matija pa* se je ...)

Ker je en člen stavčnega priredja izražen z odvisnikom, je le-ta seveda lahko tudi pred glavnim stavkom: Medtem *ko* se je oni ravsaj z Jožkom, /*so* drugi planili po razrezanih rženih in jih tlačili v usta. (M. Kranjec) Seveda podredne inačice ne gre pretvarjati, če hočemo z njo posebej poudariti, da se je eno dejanje dogajalo v časovnem okviru drugega. Zdi se pa, da v našem naslednjem primeru ne gre za to, temveč za čisto protivnost: Tam bo nekaj zaslužil, /*medtem* ko oni tu lahko sami opravijo. (M. Kranjec) (= Tam bo nekaj zaslužil, /*oni pa* tu lahko ...) Tu bi bilo bolje rabiti priredje. Enako še v primeru kot je naslednji: Ni mu bilo treba paziti, /*medtem* ko sem morala biti jaz s svojimi visokimi petami zelo previdna. (B. Zupančič) (= Ni mu bilo treba paziti, /*jaz pa* sem morala biti ...)

Namesto *medtem ko* se uporablja tudi *vtem ko*: Ob Prešernovem času so kranjski knjižni jezik pisali samo Kranjci in Primorci, /*vtem ko* so Štajerci, Ko-rošci in Prekmurci še pisali svoje narečje. (A. Bajec) (= Ob Prešernovem času so

kranjski knjižni jezik pisali samo Kranjci in Primorci, /Štajerci, Korošci in Prekmurci pa so še pisali...) Meni *vtem* ko namesto *medtem* ko zveni tuje, in res SP 1962 predlaga zanj zameno *medtém* ko.

Čeprav ni mogla ničesar videti skozi krili, /je slutila poglede poslov od vseh strani. (P. Voranc) (= Skozi krili ni mogla ničesar videti, /vendar je slutila poglede...) V prvem stavku se dopustnost da tudi v priredju ohraniti s *sicer*: *Sicer* ni mogla... To je celo bližje prvotni inačici. Tako najdemo tudi pri M. Mihelič: *Toda čeprav* je zdaj zdrknil morda z nadčloveško visokega podstavka, /je bilo njeno srce še zmerom polno hvaležnosti in ljubezni do njega = *Zdaj* je *sicer* morda zdrknil z nadčloveško visokega podstavka, /*toda* njeno srce... Verjetno pa ne bi bilo prav, če bi pretvorili v priredje naslednji stavek s časovnim odvisnikom: *Ves čas* je čakala nanj in je jokala za njim, /*ko* je on blodil bogvekod in klical po nji. (A. Kraigher) (= *Ves čas* je čakala nanj in je jokala za njim, /*on pa* je blodil...) Seveda je mogoče dopustni odvisnik uvajati tudi z drugim dopustnim veznikom: *Dasi* je bila *Meta* že mati treh otrok in je prestala velike muke, /je bila med vsemi izbranimi ženskami v Dobrli vasi najlepša. (P. Voranc) (= *Meta* je *sicer* bila mati že treh otrok in je prestala velike muke, /*pa* je bila *vseeno*...)

Zanimiv je naslednji primer iz Finžgarja, ko se dekleti pogovarjata o svojem potencialnem možu: *Jaz* pa tebi rečem: Če ga je meni umoril Herod, /ga bo tebi ustrelil cesar = *Jaz* pa tebi rečem: Meni ga je umoril Herod, /tebi *pa* ga bo ustrelil... Temu podoben je naslednji stavek: Če je misel grenka, /bodi beseda sladka. (I. Cankar) (= *Misel* je *sicer* grenka, /*toda* beseda *bodi* sladka.)

3. Podredno izraženo vzročno razmerje je glede na odvisnost blizu priredno izraženemu: In prihajali bodo počasi in vsak posebej, /ker je steza zelo ozka in ker je pod njo prepad. (C. Kosmač) (= Prihajali bodo počasi in vsak posebej, /zakaj steza je zelo ozka in pod njo je prepad.) Ker gre tu za nekako svečano govorjenje, se zdi priredna inačica sploh primernejša. V naslednjem primeru pa je ravno narobe: Špela se mu je odmaknila, /ker je bil ob njej prostor za velikega hlapca. (F. S. Finžgar) (= Špela se mu je odmaknila, /zakaj ob njej... — Tako sem jezna nanj, /ko nisi bil nič pijan. (F. S. Finžgar) (= Tako sem jezna nanj, /saj nisi bil...) Posebnost tega primera je, da je vzročnost izražena s *ko* namesto s *ker*. Inačica s *saj* seveda izraža vsebino stavka v manjši medsebojni odvisnosti. Isto je v naslednjem Ingoličevem primeru: Vi že opravite težake, /ko vas je mnogo pri hiši = Vi že opravite težake, /saj vas je...

4. Sklepavno (posledično) priredje imamo izraženo podredno v naslednjih primerih: Veter je rahlo vlekel skozi divjo trto pod njenim oknom, /da so se žoltordeči listi vsipali trumoma na tla. (F. S. Finžgar) (= Veter je rahlo vlekel skozi divjo trto pod njenim oknom, /torej so se...) Tu se jasno čuti razlika v tesnosti povezanosti. — Tako brez skrbi ležijo v svojem brlogu, /da se bomo lahko privlekli prav do jame. (C. Kosmač) (= Tako brez skrbi ležijo v svojem brlogu, /zato se bomo...) — Ančka je vsa zatrepetala, /da ji je lonček zdrsnil iz rok. (F. S. Finžgar) (= Ančka je vsa zatrepetala, /torej ji je...) Priredna inačica je nerodna. Pač pa bi se v prvem primeru v glavni stavek lahko dodal *tako*. — Ali ta nektar je tako sladak, /da bi izpil za eno samo kapljo tisoč strupenih čaš. (I. Cankar) (= Ta nektar je tako sladak, /zato

bi izpil za . . .) Zamenjava je mogoča samo, če *tako* pomeni *zelo*. — Ker je povest Martinkova precej dolga, /stavimo jo blagovoljnemu bralcu v naslednji odstavek. (J. Jurčič) (= Povest Martinkova je precej dolga, /*zato* jo stavimo . . .) — Lep junak srce bil vnel je gospodične zlo košate, /*ki* ukaže mu, da prosi od očeta jo in žlahte. (F. Prešeren) Zdi se, da bi moral stati namesto oziralnega zaimka posledični veznik *zato*: . . . zlo košate, /*zato* ukaže mu, da prosi . . .

Helga Glušič

Filozofska fakulteta Ljubljana

ZGODOVINSKA IN PISATELJSKA RESNICA V PREGLJEVEM TOLMINSKEM CIKLU

Pregljev tolminski cikel (Tolminci, Štefan Golja in njegovi in Matkova Tina) je značilen in poseben primer zgodovinske snovi, preoblikovane v umetniško podobo.

Oznaka značilen in poseben primer pomeni, da ima tolminski cikel nekatere splošne lastnosti zgodovinskega romanopisja: študijsko pripravo z uporabljanjem zgodovinskih virov, vnašanje zgodovinskih podatkov in dokumentov, opisovanje zgodovinskih dogodkov, krajev in oseb — pa tudi določeno mero sproščene umetniške domišljije in samostojnega oblikovanja duhovne podobe snovi. Posebne lastnosti, tj. posebnost in enkratnost Pregljevega zgodovinskega romana, pa predstavlja načelo, po katerem pisatelj organizira splošne prvine zgodovinskega romanopisja, to, kako uporablja zgodovinske podatke oz. kako le-ti delujejo, kako se časovno in prostorsko giblje epska snov v besedilu in na kakšen način pisatelj opazuje posameznika in skupine ter svet, v katerem so in s katerim jih Pregelj pomensko in slogovno zaznamuje.

Tolminski cikel je zgodovinska podoba tolminskih kmečkih uporov v začetku 18. stoletja. V Tolmincih zajema snov okoliščine, v katerih je nastala misel za upor, priprave in organizacijo upora, upor sam in poraz upornikov. Novela Matkova Tina je vsebinsko del Tolmincev, po oblikovni rešitvi pa bolj zgoščena in bolj enotna kot katerikoli poglavje romana. Štefan Golja in njegovi pa je kljub snovni povezanosti s Tolminci samostojen umetniško-idejni problem, kjer se prav razmerje zgodovinske resnice in pisateljeve umetniške razlage človeške osebnosti v določenem zgodovinskem okolju prevesi tako, da postane zgodovinska plast manj bistvena, umetniško-idejna pa središčna. Tu epska nit ovija predvsem eno samo, glavno klasično epsko osebo, ki pripoved vodi in se v njej razvija. Vse drugo je pomenska spremljava ali znamenje njegove osebnosti.

Namen tega razmišljanja je spoznati, kako Pregelj povezuje zvestobo zgodovinskemu izročilu in umetnostno dognanje resnice o usodi ljudi.

Tolminci

Razmerje med zgodovinskim podatkom in Pregljevim načinom opisovanja človeka v določenih okoliščinah in pokrajini kaže že sam začetek romana, poglavje Modrejčansko potrpljenje. Pisatelj nas najprej seznani s časom, v katerem se roman dogaja (leto 1712) in prostorom (tolminska kotlina), nato pa je

pred nami Modrejčansko potrpljenje, starec in razpadajoči, jalov uljnjak, oba simbolni podobi: »Ulnjak, ki je le deloma še rojil, pa stari čebelar, ki je le na pol še živel, sta bila tako izraz ene same strašne žalosti, ene same bridkosti v dveh likih. Prečudno sta ponazarjala zadnje dogodke v eni onih žalnih iger, ki so prav spričo svoje vsakdanjosti tako grozotne, da segajo v mozeg in sanje, pa jim človeško srce vendarle niti pravega imena ne ve...«

S tema stavkoma je pisatelj nakazal način povezovanja zgodovine z globljo človeško problematiko. Zanimivo je, da je pisatelj najprej razčlenil in upodobil človeka in ga postavil kot prispodobo zgodovinskemu dogajanju. Bos, siv, razguban in medel starec na trhljem panju, osamel in onemogel, obupano zroč na jalov čebelnjak, pravi Pregelj, ponazarja dogodke igre, ki sega v mozeg in sanje. V prvem delu poudarja zvezo med človeško usodo in zgodovino, v drugem je zagledan že v človekov nespoznavni svet: v njegov mozeg in sanje, ki jima pridružuje čustvo, srce, kot najvažnejšo prvino človeškega življenja.

Razum in sanje pomenita oznako dvojnega sveta Pregljevega človeka, njegove dvojne osebnosti, ki spet ponazarja celotno vsebinsko zgradbo besedila. V Tolmincih se ta pregljevsko izbrana dvojnost ne kaže tako izrazito, zgoščeno in prečiščeno kot v poznejših romanih, tj. v Plebanusu Joannesu in Bogovcu Jerneju, pač pa opazovanje sveta in tolminskega kolektiva v njem cepi dogajanje v boj (kot čustveno in razumsko dejanje) in v slutnjo usodnega, ki je sanjsko, dejanje privida in slutnje; to se kaže v enem vodilnih idejnih motivov, tj. »pod božjo mislijo smo«.

Tik ob starca z značilnim imenom Modrejčansko potrpljenje, ki simbolizira skrajno obliko odpovedi v uporništvu, stavi Pregelj novo uporništvu, skrivnostnega popotnika, desetega brata — nezakonskega sina tolminskega sodnika, netilca novega upora, Petra Dušo, ki se pojavlja nenadejan, budi spomine na uporniško preteklost in zasmehuje potrpežljivost tlačana. Pojavita se tudi besedi Pravica in Pravda, povezani s simbolno zgodbo o nožu, ki ga je tolminski upornik Kragulj, zdaj Modrejčansko potrpljenje, vrgel v Sočo in svojemu sinu Lovrencu prepovedal, da bi ga poiskal. »Potem ga je povodenj odplavila in prod zasul.« Upornost naj bi bila s tem pokopana, vendar je misel nanjo še živa in Duša jo goji v ljudeh ter spodbuja: »Kaj pa, če je Lovrenc pobral tisti nož iz vode?« To je seveda čista metonimija za misel: ali bo Lovrenc vendarle pripravljen sodelovati v pripravah za novi upor; ob to misel se veže sanjska slutnja, kakršnih ima Pregelj mnogo: Modrejčansko potrpljenje bo umrlo, »Ta ura, preden se nebo ubriše, bo njegova zadnja!«.

Védenje, karkšno si lasti Peter Duša o ljudeh in o bodočnosti, je pisateljstvo védenje — skrivnostnost Duše je prerokovanje, napovedovanje, slutenjske misli. V zgodovinsko dogajanje vnaša vtis nejasne, že naprej dognane usodnosti, ki je neizbežna, kratka »zapisana«. Nič pa Preglja ne ovira, da ne bi v trenutku preskočil razdalje med slutenjskim in resničnim svetom, med svetom prerokov in vidcev ter svetom preprostih, celo vsakdanje robatih ljudi, s preprostim življenjskim hotenjem.

V prva poglavja, torej na sam začetek romana, je Pregelj postavil kar več preroških oseb: ob skrivnostnega Petra Duša njegovo nasrpotje, biriča tolminskih gospodov Mohorja Kacafuro, ki misli na upor z nejasnim strahom, išoč v svojih medlih občutkih pravi odgovor na vprašanje, ali se Tolminci puntajo ali ne. Njegova preprosta logika in poznavanje stvarnih odnosov med ljudmi,

med gospodo in tlačani, mu oblikujejo sklep: »Če se še ne, se pa bodo.« Na koncu prvega poglavja je pisatelj metaforično razjasnil misel vseh uvajajočih oseb: Lovrenc je potegnil nož iz Soče in Gradnik živi. Upor se torej pripravlja.

Pregelj gradi uporniško misel najprej iz starega izročila, živega v tolminskih ljudeh, le začasno pokopanega v vsakdanjem potrpljenju, pripravljenega, da se spet prebudi. Šele ko vemo za izročilo, za čustvene in slutenjske točke nagibov k upor, opiše Pregelj »jogre tolminske pravice« z zgodovinskim ozadjem, z navajanjem zgodovinarja Nicolettija. Zajeti poskuša naravo Tolmincev od začetka, spoznati hoče njihovo bistvo, tisto, ki je pripravljeno sprejemati in usmerjati dogodke, ki bodo sledili.

Zaradi dvestoletnega boja med tolminskimi glavarji in čedadsko duhovščino in zaradi dogodkov, ki so temu sporu sledili, so bili najbolj prizadeti tlačani in je zorel občutek, da se jim godi velika krivica: »Tolminec se je razvil v bolestno razdraženega pravdarja, ki je v svoji pravdi prepal, ker je moral prepasti.« Ta misel bi zahtevala zgodovinsko razlago, vendar Pregelj tega ni storil ne v tem poglavju ne pozneje, čeprav se zgodovinsko družbeni razlagi kmečkih uporov ni popolnoma izognil. V zvezi z mislijo o propadu upora je vidnejše Pregljevo opazovanje človekove moralne podobe, njegovega dvoma v zmago, strahu pred posledicami in trpljenjem; brez posledic pa niso niti naključni zapleti posameznih usod romana. Ob družbenem, zgodovinskem in moralnem svetu je še močno prisoten osebni čustveni svet in njegovi nenavadni zapleti ob zgodovinskem dogajanju; v podobe upora se vpleta slučajno, vendar je za razplet usoden (zgodbi Defacisa in Petra Duše, Tončkina ljubezen do Janeza Gradnika). Ključne odločitve so tako vezane s slučajnostmi in z usodnimi premiki v osebem svetu upornikov, ki se skupnim težnjam svojega kolektiva le redko prilagajajo.

»Boj Tolmincev za pravdo je bil postal dedna zapuščina, ljudsko sporočilo.« Dvakrat se je upor končal s porazom, upornost je prerasla v sovraštvo, v strast, Pregelj celo pravi: »Tolminskih tlačanov trpljenje je zorelo v mistično predstavo«, Tolminci so občutili svoj položaj kot mučeništvo, bili so verniki v boju za svojo pravdo, pravičniki, katerih voditelji so »pridobili poteze od samih prvih Kristusovih jogrov«. Tej oznaki ustreza v romanu podoba Andreja Laharnarja, razlagalca biblije, fanatičnega vernika in mističnega vidca, katerega osebnost spremlja spoznanje: pod božjo mislijo smo. Ob njem je maščevalni Peter Duša, resnični organizator; upor mu ne pomeni svetega dejanja, ampak praktični boj, ki naj bi uničil tolminsko oblast.

Ker sta duhovni vodnik Andrej Laharnar in praktični organizator in skriti podpihovalec Peter Duša preprosti miselnosti tolminskega kmeta in tlačana tuja (ne mislita in govorita kmečko, ampak z besedo mislecev), je pisatelj ustvaril tretjo preroško osebo: to je stara Kraguljeva teta, mati Ivana Gradnika, ženska omračenega uma, ki kot legenda tolminskega trpljenja privlači tolminsko ljudstvo; ta »vidi in prerokuje« in je »ni greh primeriti s samo božjo Materjo sedmerih žalosti«.

Mistična predstava, kakor Pregelj imenuje občutje tolminskih tlačanov in njihovo skupno trpljenje-mučeništvo, ki ga poskušajo prenašati z vdanostjo in vero v boga in usodo, je razumljivo narekovala takšen izbor oseb. Te osebe namreč niso več samo, ali pa sploh niso zgodovinske, ampak so čisti predstav-

niki pisateljeve ideje o »mistični predstavi«. V njih so se nakopičili čustvovanje Tolminec, njihov strah, maščevalna strast in upanje ter verovanje v boljše življenje.

Tako se zgodovinska snov oblikuje po svoje. Zgodovinske zakonitosti, ki naj bi jih potrjevali zgodovinski podatki, dopolnjuje človekova zavest o času in stanju, kateremu išče vzroke in rešitve. Zgodovinske težnje so podane s sporočilom, z razčlenbo preteklosti, z imeni oseb in krajev, ki so jih zapisali zgodovinarji in jim je pisatelj sledil; vendar jih ni docela izkoristil ali uporabil kot ključ za razreševanje vprašanja kmečkih uporov na Tolminskem. Bistveno dopolnilo je našel pisatelj v ljudeh samih, v osebah, ki jih je izbral. Izbral je tudi njihovo naravo in jo prilagodil svojemu umetniškemu namenu. Njegov namen pa je bil ustvariti »mistično predstavo« trpljenja Tolminec in spoznati duhovno vsebino njihovega boja, upora in poraza kot globinsko ponazorilo zgodovinskega sporočila.

Štefan Golja in njegovi

Snov z zgodovinskega področja je zožena na pravni spor med tolminsko in čedadsko oblastjo, katerega žrtev je bil župnik Štefan Golja s Kneže. Zunanje, fabulativno dogajanje poteka po dveh poteh: na eni strani se odkriva podoba splošnega, kolektivnega občutja spora, na drugi pa župnikov ožji svet s preteklostjo. Okoliščine so zaznamovane z uporniško preteklostjo Tolminske in s sedanjim stanjem — tlačani so v pasivnem odnosu do oblasti. Kljub temu, da je zgodovinski značaj vsebine prisoten od začetka do konca romana, predstavlja močnejšo fabulistično pot razmerje Štefana Golje do soljudi, domačih, »njegovih« in šele nato do tujcev — gospodarjev. Prijatelji in sovražniki so zapleteni z Goljo v izredno surovem času, njih usode so romantično soodvisne in odkrivajo se čustvene vezi in dogodki iz preteklosti (Lucija, Zucco, Tagliat, Locatelli), polni so zapletenih strasti, bolj sovražnih kot prijateljskih, bolj maščevalnih kot odpuščajočih. Maščevalna strast je pravzaprav ena najmočnejših gibalnih sil dogajanja v tem besedilu. Je skoraj že osnova za motivacijski sistem fabulativnih zapletov. Kaže se v odnosih med posamezniki pa tudi v skupini in njeni miselnosti. Maščevalna strast giblje takó zgodovinsko dogajanje kot posameznikovo usodo in to usodo večkrat tudi zaključuje (smrt Zucca, starega Coroninija, Tagliata). Golja in Lucija stojita nasproti temu svetu kot svetli, odpuščajoči bitji, čisti v svojem hotenju in v izpovedovanju odpuščanja kot moralne obveze človeškega življenja, čeprav sta njihovi žrtvi. Roman se začneja s točno oznako časa, katerega dejanje popisuje. »Petnajst let je minilo po velikem uporu tolminskih tlačanov, petnajst bridko tihih let po vihnem vrvenju za stare pravice.« Iz romana o tolminskih upornikih sta ostala le spokorjeni Anže Rink, prej najbolj glasni puntar, zdaj Coroninijev birič, in župnik Štefan Golja, ki je bil v Tolmincih še študent. Njegova trdna in uporniška ter asketska narava, ki jo je podedoval po svojem očetu Šimnu, daje značaj celotnemu tekstu. Štefan Golja je seveda v romanu najnatančnejše opazovana oseba. Pregelj ga je postavil v središče vseh zornih kotov: zgodovinsko pravnega, splošno človeškega (v odnosu do sovaščanov) in osebnega (v odnosu do svojih najbližjih in do sebe). Pregljev svet predstavljata poleg te prve plasti, za katero so značilni notranji duševni boji in miselna trenja, misli in močna čustva, hkrati pa živ in žilav temperament in nepremakljiva pravičnost do sebe in do drugih (to plast predstavlja sam Golja in nekateri najbližji, ki pa so le rahel odsev njegove človeške celovitosti), še

dve vrsti ljudi. Propadli — morilci, pijanci, klateži in višja plast — oblastniki, pri katerih je Pregljev ustvarjalni napor najmanjši, saj so celo dialogi, ki so njegovo najbogatejše izrazno sredstvo, prav pri predstavnikih visokih plasti brez značaja in suhi.

Vse tri vrste ljudi so tesno spete s časom, v katerem živijo, pa je vendarle zgodovinsko sporočilo v romanu največkrat povezano predvsem z osebami Coroninijev in Foramija, medtem ko si značaje in dogodke v širši okolici Pregelj prisvoji in ustvari, lahko bi rekli, »svet po svoji predstavi«, takšen svet, da lahko s svojo enkratnostjo deluje kjerkoli in kadarkoli. Takšen tekst ni le zgodovinsko pričevanje, ampak natančna kritična podoba (čeprav morda enostranska, ker predstavlja vidik ene same osebe — avtorja) zgodovinskega človeka. Večkrat je v tekstu občutiti, da služi podatek in najširši fabulativni okvir le za značilno okolje, ki omogoča pisatelju avtentičnejše oblikovanje ideje. Omogoči mu, da odkrije človeško duševnost, njene notranje dvome, spomine, temperament in usodo. Po tej poti pride morda najbližje tisti zgodovinski resničnosti, o katerih podatki v zgodovinskih virih molčijo ali pa pisatelju lahko nudijo le enostransko resnico, le zunanji potek, ta pa o vsebini človeških misli in strasti, ki zgodovinsko dogajanje usmerjajo, ne pove nič.

Morda to misel najboljše ponazarja pogovor med obema Coroninijema in Goljo zaradi Lucije. Dialog je razmeroma skop — naraščanje čustvovanja vseh treh sogovornikov pa pisatelj opazuje tako: »Hladni glas grofa Ivana Ignacija je bridko razgnevil župnika. Objestni posmeh starega grofa pa ga je razljutil do skrajnosti. Vzdignila se mu je kakor iz droba nova ljutost, strahovita bolečina užaljene njegove ljubezni. Čutil je živo, kakor da vidi: 'Pljunila sta name in na Lucijo, Luciji med lepe oči v deviško lice!' — Neskončno slovesno in obenem uporno je vzklil: 'Moja Lucija je čista kot solza!'« — Po grofovem očitku in Goljevi psovki in porogu, češ »moje plemstvo je starejše od Coroninijevega grofovstva«, udari stari Coronini Goljo v obraz. Golja odhaja pobit: »Ni dvignil ne oči ne obraza, osramočenega, udarjenega, ponižanega gnusno in strahotno.«

Plastičnost človeške osebnosti, ki jo pisatelj pogloblja z opazovanjem notranjega čustvenega življenja, kot se kaže v govoru, kretnjah in mimiki, močno prevladuje nad opisom zunanjega poteka dogajanja. Zato se najraje ustavlja pri odločilnih, vsebinsko nabitih situacijah, v katerih se kažejo bistvene človekove poteze. V romanu Štefan Golja in njegovi pri opazovanju dogodka ali človeka le redko pokaže naravo. Kadar jo pokaže, je narava v podrejenem, vsebinsko odvisnem položaju: »Nehote je stopil hitreje navzdol proti domu v svojo rodno vas in svojo faro. Temen ptič je brezšumno zakrilil nad njegovo glavo. — 'Sova je, sokoli spe' — je mrmral župnik in ga je streslo. Sredi tajne groze je začutil tedaj težko človeško sapo na svojem tilniku...«

Narava tu ni pomembna sama zase, ampak je le del človekovega občutja, naznanja ali potrjuje njegove slutnje, nejasno gibanje zavesti. Narava potrjuje dejanje in njegovo notranjo vsebino: »Tisti čas je dotrpela Tagliatova dekla Tinica v smrtni grozi in skočila nemo z lazu pod rob. Medla svetloba je lizala od vzhoda po steni navzdol in okamenela nad grozo v dnu. Tam se je prebudilo polomljeno žensko telo še enkrat v nič. Umirajoča žena je rodila dete in se poglala z nadčloveško silo za komaj rojenim telescem in ga z levico privila k sebi. In mati je videla svoje dete, kako je izročeno mrazu v strašni goloti...« — »Nato je začela grebsti s prsti v pesek in lapuh. Tiho, nenadoma je začelo snežiti. Vse gosteje, vse gosteje...«

Narava je usodna, večja tragičnost občutja in grozo dejanja. Izraznost prizora, njegove notranje vsebine, je Preglju ekspresionistu zelo pomembna. Zato se ustavi tudi ob usodi stranskega lika v tekstu.

Ti primeri naj bi potrdili misel, da se Pregelj tudi v zgodovinskem romanu ali povesti močneje usmerja v notranjost človeške osebnosti, v probleme življenja in smrti. Zgodovinsko sporočilo spoštuje in se da voditi, nikakor pa se ne da zaslužniti. To potrjujejo zaključni prizori romana: tedaj se dokončno izoblikuje pisateljeva misel v predsmrtnem razmišljanju župnika Štefana Golje, medtem ko je o izidu spora med Čedadom in Tolminom mimogrede navrženih nekaj stavkov. Štefan pravi: »Največja trudnost je smrt. Strašno sladka mora biti! Nič ni v življenju, samo zato smo rojeni, da se utrudimo in ležemo trudni, potolaženi. Štefan, nikoli nisi tako mislil? Zakaj ni mislil rajni grof, zakaj ne mislijo kmetje? Kako bi vse drugače živeli! Vsi eden in eden vsi. Ena misel, ena želja, eno telo. Umira in ve, da umira, in zato ne trpi. Mi vsi pa smo pozabili, da se še nismo doborili do življenja!...«

V romanu Štefan Golja in njegovi Pregelj prikazuje določeno zgodovinsko dogajanje, zato je tekst poimenoval zgodovinski roman. Je pa to predvsem portret enega samega človeka. Njegov obraz je poln razmišljanja o življenju in ljudeh, poln je čustev, sovražnih in ljubečih, na koncu poln malodušja po boju in odpuščanja, ki je najvišje vodilo njegove in pisateljeve etike. Vse drugo je ekspresija Goljevega človeškega ozadja — čeprav bi težko rekli, da je Golja, kakršen je, pogojen le s časom in zgodovinskim dogajanjem. Zdi se namreč, da se v romanu vse zgodi prav zaradi njega. Vsi drugi so le delci njegove usode. Prisotni so zato, da se on sam v odnosu do njih pokaže v vsej svoji človečnosti.

Matkova Tina

V goriški Mladiki 1921 je izšla novela z naslovom Matkove Tine prečudno romanje; novela je vsebinski podaljšek romana Tolminci — njegovo zadnje dejanje. Pripoveduje o posledicah velikega tolminskega upora, o kaznovanju njegovih voditeljev. Prizorišče je cesta in mesto Gorica. Tudi ta tekst se začne z oznako točnega časa, v katerega je postavljena pripoved: »Zvečer pred tretjim petkom v aprilu leta sedemnajststoštirinajstega, eno uro potem, ko je odzvonilo vernim dušam, so se oglasili kakor na dogovorjeno znamenje vsi zvonovi na Tolminskem.«

Novela ima preprosto zgodbo. Zgodovina se je odmaknila še dalj v ozadje. Ni niti gonilna sila dogajanja niti del zgodbe. Prisotna je kot neizbežna usodnost (»Matko, sveta ne obrneš!«), ki je nič več ne more premagati. Edini odpor, ki je še mogoč, je ljubezen in novo življenje. Ti dve prvini sta jedro novele. Nosilka obeh je Tina, noseče dekle Janeza Gradnika, ki se hoče posloviti od svojega zaročenca. Poslovi se lahko le od njegovega razkosanega telesa. Na poti domov rodi živega otroka in umre. Zgodba je omejena na kratek čas, na najmanjše število oseb. V središču je Tina sama, njen oče Matko, kmetje, stara ženica in birič so le spremljevalci.

V nasprotju s skopostjo zunanjega gibanja vsebine je Pregelj v tej noveli bogatil v izrazu predvsem čustveni svet dekleta in njeno čutno dojemanje okolice. Tine ne spoznamo kot osebnosti, ne poznamo ne njenega značaja ne preteklosti, ne poznamo niti njenega obraza. Le to nam pove Pregelj, da je bila »kakor blodna od sladke, prve pomladne noči in od te strašne skrivnosti, ki je v tisti uri stiskala duše vseh Tolmincev...« in da je »svoje težko materinsko

telo /.../ gnala v bolesi hrepenenja za ubogim, ki bo umrl v jutru, ko sine sonce, in ga bodo na tnal vrgli in mu glavo odbili in roke in noge«. Vidimo torej predvsem njena čustva in občutke, ko v obrazih mimoidočih spoznava resnico in podobo smrti.

Zgodovinski motiv se je zil v en sam usoden trenutek, ki ga preživlja na stotine ljudi, pisatelj pa ga je preoblikoval skozi popolno čustveno predanost dekleta, katerega edina moč je njeno hrepenenje, edini smisel njene poti pa: »Vzela bom tvojo glavo v svoje naročje, Janez, poljubila bom roke in noge krvave in oči, da bo dete tvoje mir imelo v življenju in bo vedelo, kaj sem prestala...« Vse druge pripovedne prvine je Pregelj podredil intenzivnemu izrazu Tininega čustvovanja. Njen strah in groza pred bolečino in smrtjo se prav tako odraža v vseh drugih ljudeh, ki stopajo mimo nje, odraža se v naravi, ki jo obdaja (spreletavanje netopirja — pomračnika, dežne kaplje, ki padajo za vrat, zvonovi in cvetoča češnja, pod katero umre). Groteskno dopolnjuje njeno grozo tudi uporniška pesem pijanega Matka »vsem galjotom vile v vamp«.

Če po tem bežnem razmišljanju o Pregljevem načinu vsklajevanja snovi z umetniškimi ustvarjalnim hotenjem primerjamo vsa tri besedila, lahko sklenemo, da se pri vsakem od njih podobno razmerje kaže v drugačni podobi. V Tolmincih je Pregelj zgodovinsko snov razpredel v zgodbi kolektiva. Vsebine ni mogel prilagajati svojim ustvarjalnim namenom, pač pa je to lahko storil v razlagi posameznih glavnih oseb in stranskih likov, stilno pomembnih dejavnikov romana, in pa v skupni ideji dela, ki jo razrešuje bolj kot etično spoznanje in manj kot zgodovinsko ugotovitev.

Štefan Golja in njegovi je s svojim zgodovinskim ozadjem dal Preglju več možnosti za osebne ustvarjalne pobude. Dejavnost kolektiva je zmanjšana. V spopadu se uveljavljajo posamezniki, od katerih je Štefan Golja s svojo resnico o smislu življenja največkrat osamljen. Zgodovinska snov je tukaj bolj slikovito ozadje dogajanja kot aktivni del vsebine. Podobna misel velja tudi za novelo Matkova Tina. Zgodovinski motiv za umetnino nima več pravega pomena. Odvzema mu jo intenzivnost pisateljevega opazovanja človeške duševnosti (misli, čustev, spominov) in njegovo omejevanje na najbistvenejše točke nekega dogajanja v človeku. Tako se je premikal Pregljev interes za zgodovinsko dogajanje od mogočnejših, za epika sicer ne docela izkoriščenih zgodovinskih prizorov tolminskega upora preko duhovnega portreta zgodovinsko izpričane osebe do epizodne, a ekspresivne Matkove Tine, ki uporablja eno samo intimno človeško lastnost — močno ljubezensko hrepenenje, ki premaguje grozo uporniške smrti.

Bogomil Komelj
Ljubljana

O RDEČEM SVINČNIKU IN LEPEM STILU

Pogoj dobremu pisanju ni le pravopisna in jezikovna pravilnost, ampak še posebej primeren stil. Kako sporočamo misli in čustva, je prav tako pomembno kot vsebina sama. To pa je vprašanje sloga, saj slednjo misel lahko povemo na nešteto načinov. Med jezikovnimi sredstvi izbiramo od besed pa vse do sintaktičnih možnosti, stavčnofonetičnih učinkov ter razmerja med stavčnimi členi

oziroma stavčnimi členi in njih deli, vse to pa se pretvarja v razpoloženje povedanega ter je z estetske in zgodovinske strani prav tako pomenljivo in dokumentarno kot misel in zgradba.

Pri živem govoru posvečamo glavno skrb seveda temu, kaj bomo poslušalcu sporočili. Zavedamo pa se, da stil, če je dober, samo še poveča mikavnost vsebine. Kadar sporočamo pisno, se zato še posebej oziramo nanj. Dokler ni vsaj relativno dognan, jasen in skrben, mu z rdečim svinčnikom izboljšujemo podobo. Za umetniška dela velja to še posebej. Ne bomo ponavljali zakonov o povezanosti oblike in vsebine, ki je do novejših časov veljala najtrdnje prav za leposlovje. Dejstvo pa je, da je bila Izidorju Cankarju — učencu morfološke dunajske umetnostnozgodovinske šole — besedna umetnost najmanj umetnostna prav zato, ker pri njej sama izbira sredstev oziroma način oblikovanja, torej stilistika v širšem pomenu besede, sam stil, ne zadoščajo načelom umetnine, kar seveda ne velja za glasbo in arhitekturo. Pač pa dajejo ideji, katere oblikovalci so, ves estetski potencial.

Stil nam odkriva značaj osebnosti in časa, čas pa odkriva značaj stila. Daljša perspektiva nam ga vedno pokaže priklenjenega v ustrezen duhovni krog, ki ga prav stil nepotvorjeno razodeva. Posebno kratek čas — na primer en dan — pa je potreben, da stil lastnega pisanja olajšamo pomanjkljivosti in napak. Tak bo točneje in lepše izražal našo misel ter misel našega časa. V ustvarjalnih urah se zdi avtor sam sebi morda popoln, celo nenadkriljivo resničen in duhovit, čez čas pa, ko ugasne ekstaza prividov ali vsaj razpoloženje in zavzetost, ki so mu pojili pero, spozna, da je ves navdih scurel s peresa ne na papir, ampak mimo, da je misel razblinjena ali nejasna, čustvo papirnato in brez vonja, itd. Takrat poprime njegova roka za rdeči svinčnik.

To pa je težko in odgovorno delo, polno problemov. Vprašanje je — namreč v pesništvu — ali ne bo »rekonstrukcija«, torej jezikovna in oblikovna obdelava, dala delu sicer skrben, gladek in ugleden, toda akademski značaj in ali ne bo s tem razvrednotila njegovo sugestivnost in ga ohladila. Tu naj odloči avtor sam. Poznamo jih, ki so pisali z muko, popravljali besdo za besedo, pilili in predelovali še po desetletjih ter s tem storili svojemu delu veliko uslugo. Drugi spet pa so prepričani, da je vsaka misel prav taka, kot se sama utrne, izraz njihovega bistva.

Seveda pa ob vsem tem ni treba še posebej omenjati, da so v neumetnostnih spisih s tega stališča vsi pomisleki odveč. Rdečega svinčnika je torej potrebno kar se da mnogo, kajti na vsakemu koraku nas pozdravljajo besedila, ki kričijo po njem. Že na starem ciklostilnem listu, na katerega hrbet pišem osnutek tega spisa, čepi tak stavek: »V zvezi s prednjim je nujno, da se vsi na turizmu zainteresirani ali na njegovih funkcijah udeleženi organi in organizacije povežejo v Dolenjski turistični zvezi in področnih turističnih društvih.« Pomanjkljivostim pa ni zaprta pot niti v sicer zelo pomembno knjigo, ki je izšla letos pri Slovenski matici. V predgovoru k njeni drugi izdaji je jezikovno nezanesljiv že začetni stavek. Nadaljevanje pa stilistično hudo moti: »Pobujen po strokovnih tovariših in Slovenski matici naj bi pripravil to besedilo za ponatis v prvotni obliki. Vendar se je še bolj kakor pred tridesetimi leti pokazalo, da bi s ponatisom ne ustregli tistim, ki so na ti knjigi strokovno zainteresirani...« Sicer pa bodi moja dolžnost zbrati nekaj primerov, kamor je rdeči svinčnik posegel — to pa ne zaradi jezikovnih in pravopisnih popravkov ali zaradi idejnih sprememb, ampak le lepemu stilu v prid.

Ilka Vaštetova je svoja dela — kot znano — neprestano izpopolnjevala. Tega ne kažejo le številne predelane izdaje istega romana, ampak so že rokopisi polni naknadnih posegov. Stavek, ki ga navajam, je čisto primeren in po izboljšavah nikakor ne kliče: »Smoletu se je širilo srce. Po cesti je Smoletu prihajal nasproti vitek mlad gospod. Andrej ga je spoznal že od daleč. Bil je France, ki je nekaj mesecev stanoval pri starem stricu Jožefu Prešernu, duhovniku na Ježici, kjer se je pripravljaj za doktorski izpit.« Vendar ga je pisateljica popravila takole: »Smoletu se je širilo srce. Po cesti je Andreju prihajal nasproti vitek mlad gospod. Andrej ga je spoznal. Bil je France, ki je nekaj mesecev stanoval pri starem stricu Jožefu Prešernu, duhovniku na Ježici. Pripravljaj se je za doktorski izpit.«

Zadnji stavek se je torej zdel pisateljici kar preveč razčlenjen, rekli bi, preveč izlizan. Zato ga je razčlenila v dva. S tem pa je tudi poudarila misel o doktorskem izpitu. Izognila se je tudi ponovitvi imena Smole, četudi pri tem ni imela sreče, saj je tako navedla dvakrat namesto priimka ime. Vendar bi ne motilo, če bi rekla: »Smoletu se je širilo srce. Po cesti mu je prihajal nasproti vitek mlad gospod. Smole ga je spoznal.« Podobnih izprememb, ki jih zahteva zgolj pisateljčin občutek, njena vest, ne da bi šlo v resnici za popravek in tudi ne vedno za nedvomno izboljšavo, je v rokopisih Ilke Vašetove še več. V stavku »Ne vem. Preveč se naš kancler lovi za fantomom evropskega vodstva« pa se je pisateljica izognila stilski zaznamovanosti s tem, da je obrnila besedni red: »Ne vem. Nač kancler se preveč lovi za fantomom evropskega vodstva.« V stavku »Vsaka luč enkrat prej ko slej ugasne« je prečtala besedico »enkrat«, saj v naši sintaktični zvezi pomeni približno isto kot prislov »prej ko slej«, le-tega pa je zamenjala s »slej ali prej«. Tudi tu ni bogve kake razlike: »prej ko slej« se občuti morda bolj od kasnejše dvojnice kot običajna fraza, ki jo slišimo kot eno samo besedo ter zato manj zgane našo pozornost. Drugod spet — pri isti pisateljici — zamenja »toda« besedo »ampak«. Obe pomenita isto, mogoče pa se komaj opazno razlikujeta glede knjižnega pridaha, ki pomeni zaznamovanost. Prej ko slej pa gre tu za zvok, dolžino, za težo, ki jo pisatelj pri besedi tehta in presoja tudi glede na njen položaj v verigi preostalih besed, prisluškuje, kako se njen organizem vlija v ritem sintaktične celote. Samo tu najdemo vzrok za take izpremembe besedila. (Seveda pa bi bilo nedopustno, če bi npr. profesor ali lektor prilagajal v besedilih sicer brezhibno izbrane besede svojemu občutku in okusu, ali če bi iz istih razlogov sekal daljše stavke v same kratke, rezke, ter s tem uničeval živahnost izvirnika, ali pa pretapljal to živahnost v panosko enoličnost, ki njegovi estetski viziji v takem primeru nedvomno ustreza.)

Zdaj pa si oglejmo, kako si Ilka Vaštetova predstavlja Prešernov skrivnostni obraz: »Njegov obraz ji je stopil pred oči: možat, duhovit obraz s fino rezljanim kljukastim nosom, lepimi, napol zaprtimi sivimi očmi, košatimi obrvmi pod belim bolj nizkim čelom, pokritim z mehkimi, skoraj črnimi lasmi, ki so se svilen svetlikali in v lahnem valovju obrobljali široko obličje.« Še v istem rokopisu se po takojšnjem posegu pisateljčinega rdečegas vinčnika, ki tokrat le črta, glasi misel takole: »Njegov obraz ji je stopil pred oči: možat, duhovit obraz s fino rezljanim kljukastim nosom, čudovitimi očmi, košatimi obrvmi pod belim čelom, pokritim z mehkimi, skoraj črnimi lasmi, ki so se svilen svetlikali in v lahnem valovju obrobljali obličje.«

Kar trikrat je torej pisateljica prečrtala prebohotne sklope prilastkov, pa bralec komajda opazi spremembo, tak je stavek. Zdi se kot oltar, ki je tako poln okraskov in dodatkov, da se je zaradi njih raztopilo ogrodje. To je pisateljica občutila, a se je obenem zelo nerada ločila od prilastkov, ki nam izražajo živahnost in bujnost njene predstave Prešernovega obraza. Samo zato, da bi bil stavek jasnejša, enostavnejša in plemenitejša zgradba, je izpustila, da je čelo bolj nizko ter da je obličje široko, oči pa je skušala označiti z eno samo, od prejšnjih seveda nujno dosti abstraktnejšo besedo, pomensko vseobsegajočo in obenem nekako prazno — skratka: oči so čudovite. V sklopu drugih, »normalnejših« stavkov v slogu, ki ne želi izražati dinamične napetosti idej in oblik (kot npr. Pregljev), prenasičeni stavek gotovo moti. Slikovito, v podrobnostih bogato vizijo je treba porazdeliti ali strniti ali pa jo izpovedati kako drugače.

France Bevk je stavek »Osramočen sam pred seboj se je pogrezal nekam v svojo notranjost« strnil glede na število besed takole: »... se je pogrezal v misli.« Morda bi bilo še bolje: »... se je pogrezal vase«. Sicer pa pustimo Bevka, zakaj ta svoja dela tolikokrat prepíše, da so v vsaki varianti tako rekoč čista.

Z izboljšavami, ki so največkrat spet prav tega tipa, nas seznanja tudi Zidarjev rokopis knjige Stanja. Pisatelj izraz je — kot znano — neposreden, prvinsko jedrnat in včasih celo rezek. Slogovne izpremembe teže zato po zgostitvi sporočila v kar se da skrčen omot besed: vse dokler se le-ta ne oklene misli brez vmesnih zračnih plasti in brez preostanka v napeto, naravnost plastično in čutno podobo. Tako stavek »Pogledam po knjigah« hipoma prečrta in ga nadomesti z vzklikom »Knjige!« S tem izrazi celo več: nenadno zavzetost, naklonjenost do dobrih sester, neizrekljiv nagib, neslišno mrmranje vzdovodov, ki se ob pogledu nanje nepričakovano odpro in pokažejo več, kot lahko vidi človek z očmi in kot lahko opiše z besedo.

»Knjige! drsam s copatasto tihim pogledom po oblikah in naslovih.« (Posebno nazorno predstavo tihega, svečanega in zbranega drsenja, ki niti najmanj ne škripa, nam zbuja srečno izbrana beseda »copatast«.) Stavek, ki sprva sledi in pove, da so knjige »debele, tanke, pravokotniške«, črke »črne, zlate, rdeče«, pa je pisatelj povsem upravičeno prečrtal. Raznolikost bogastva in začudenje, ki jo spremlja, naj izbrneva raje v klicu notranjega samogovora. Podobno zgošča še druge misli: »Živeli, sem rekel, ko da bi bil bolan.« Predelani stavek se glasi: »Živeli, sem kliknil«, tretja redakcija, kot jo beremo v knjigi, pa je: »Živeli, sem klicnil.« Beseda »klicniti« pa že dokaj prepričljivo ponazarja šibki ali kar bolni utrip avtorjevega glasu. Zdi se, kot da bi na sorodno oblikovano besedo »klecniti« mejila tudi vsebinsko. Podobni so še primeri: »Oh, pa služba« namesto prejšnjega »Oh, pa službo je imela krasno«, »Katerikoli bok poležem« namesto »Na katerikoli bok se nagnem« itd.

Pavlina Pajkova pa je v »novelici«, objavljeni v Kresu, zamenjavala predvsem besede. Najprej kar na rob svojega izvoda časopisa, nato pa je nove inačice sprejela večidel tudi v knjigo. Že takoj pod naslovom je oznako »novelica« zamenjala s pojmom »novela«, saj že ta označuje besedilo, ki je med drugim zgoščeno, ne preobsežno in epsko nerazpredeno. V »novelici« pa zaslutimo neko (sicer ljubko) žensko zadrego, ki se že pred očitkom opravičuje in skromno vrednoti.

Sicer pa slede popravki očitni želji po modnem, slovanskem, knjižnem, visoko intelektualnem prizvoku. Besedo »prepovedal« nadomešča namreč z »za-
branil«, »očali« z »naočniki«, »kakor« z »nego«, »izdalo« z »ovajalo«, ljubše od

»kaditi« ji je »pušiti« itd. Vse to je seveda kolikor mogoče značilno za jezik konca preteklega stoletja, zanimivo pa je pisateljičino utripanje med obema možnostima, ki se končno spusti na umetelnejšo raven. Včasih črta nepotrebno, na primer v opisu »skozi in skozi vojak od pete do glave«, kjer izpusti »skozi in skozi«, lahko pa bi seveda tudi drugi del, torej »od pete do glave«. »Cigansko društvo« zamenja s primernejšim »ciganska družba«, saj ima v mislih tolpo, ki se klati okrog. Besedo »plaid« pa zamenja — po dosedanjih izkušnjah kar nepričakovano — z besedo »ogrinjač«, le-tega pa z »ogrinjač«, kot beremo v knjižni izdaji. Zveza »ogrinjač in dežnik« je namreč neprimerno enotnejša kakor »plaid in dežnik«, kot se je sprva glasila povezava obeh enakovrednih predmetov, jezikovno izraženih na neenaki stopnji. Itd.

Tudi znanstvenik Ferdinand Seidl je v svoji razpravi — še ko je bila že objavljena — tehtal vsako besedo. Tako je preuredil tudi stavek »Cvet alpske madronščice je po obliki in sestavi barv pravi edinec v alpskem rastlinstvu«. Izboljšan se glasi takole: »Cvet alpske madronščice je po obliki in po sestavljenih barvah pravi edinec v alpskem rastlinstvu.« Zakaj? Verjetno zato, ker lahko razumemo, če beremo dosledno ter brez zrna soli, prvi zapis takole: »Cvet... je po obliki barv in po sestavljenih barvah...« Seveda je nam vsem jasno, da gre za obliko cvetu in sestav barv, ne pa tudi za obliko barve, ki sploh ni mogoča. Stavek pa je znanstvenik le preokrenil, da se nanaša beseda o obliki le na cvet. Vendar pa tega ni izpeljal brezhibno: sestavo barv je namreč zamenjal s sestavljenimi barvami. Če ni torej cvet alpske madronščice resnično sestavljen iz vsaj dveh sestavljenih barv, je vestni profesor s popravkom lastnega stavka samo zamenjal eno možno dvoumnost z drugo.

Seveda pa se pravkar vprašujem, ali ima smisel naštevati tako neznatne izpremembe in izboljšave, kot jih beremo tukaj. Pri pisateljih je namreč tudi v prvih zapisih in zasnutkih težko srečati kak težji stilistični greh. Mnogo več je jezikovnih in pravopisnih napak — da, nekateri potrebujejo korektorja prav zato in samo zato.

Tako se spustimo še na »amatersko« raven. Prelistajmo spomine bivšega interniranca in partizana, ki je zaupal rokopis (že enkrat predelan, skrajšan in popravljen) svoje »priložnostne« knjige pisatelju Josipu Ribičiču v pregled. (Sicer pa se zde slogovne izboljšave v besedilu delo več rok.) Sintagme »so nam šli celo na roko«, »je končal s poročilom« itd. so redoma zamenjane. Tako bremo namesto njih »je končal poročilo«, »so nam pomagali« itd. Stavek »To se je vršilo vsak večer« se v novi redakciji glasi: »To se je ponavljalo vsak večer.« Predelan je tudi stavek, ki se glasi: »V njem so bili: Gačnik in Grgin Mijo, kmet iz Starega Kastela, član Partije še pred vojno, ki je bil politični vodja vseh Dalmatincev v zaporu.« Neznantna sprememba je potrebna in stavek dobi vse trdnejšo in urejenejšo zgradbo: »V njem so bili: Gačnik, Bizjak, Stane Šimenc in Grgin Mijo, kmet iz starega Kastela, član Partije še pred vojno in politični vodja Dalmatincev v zaporu.«

Ali pa: »Ko se je prek leta 1942 ječa polnila iz dneva v dan, so se kolektivi večali dan za dnem.« Izboljšan je stavek tak: »Ko se je v letu 1942 ječa iz dneva v dan polnila, so se tudi kolektivi dan za dnem večali.« Gotovo pa bi se stavek iztekel manj prisiljeno, nenadno in trdo, ko bi se končal raje na »m«, se pravi v prvotnem vrstnem redu zadnjih štirih besed. Isto pa bi povedali, če bi kratko rekli: »Ko se je v letu 1942 ječa iz dneva v dan polnila, so

se večali tudi kolektivi.« »Kolektive« pa bi najraje postavili v ednino in zapisali, da je bila družba v zaporu vsak dan večja (ali družčina, tovarišija).

Kako so ga po zelenih beneških kanalih mimo razkošnih vedut vozili s tovariši v ječo, pa prikazuje avtor takole: »Mi pa iz kanala v kanal stran od te lepote, v smrdljivo ječo, obup in dolgočasno trpljenje.« Tu je seveda povsem nemogoča raba besede »dolgočasen« v vlogi prilastka, ki naj »trpljenje« natančneje določa. Zaporniki so se kvečjemu dolgočasili in nato še posebej trpeli. Korektor je prečrtal kar vse štiri zadnje besede.

Prav tako je prečrtal nekje ves stavek s trakuljastim nizanjanjem odvisnikov: »Kolikor smo vedeli smo povedali prav radi, ker smo razumeli, kaj se pravi, biti toliko časa stran od domovine.« Popravil pa je naslednji stavek: »Duhovnik pa ni imel samo cenzure knjig, v njegove roke je prišla tudi vsa pošta, pisma, dopisnice, brzozjavke in tako dalje, vse, kar je prišlo in odšlo. Lahko si mislite, kako je cenzuriral, ko ni znal niti ene slovenske ali hrvatske besede.«

Popravljenno beremo to takole: »Duhovnik pa ni opravljal samo cenzure nad knjigami, v njegove roke je prišla tudi vsa naša pošta. Lahko si mislite, kako je cenzuriral, ko ni znal niti besedice ne slovenščine ne hrvaščine.«

Prvi stavek je pametno prikrojen. Gotovo mu je bilo naštevanje različnih vrst poštnih sporočil odveč. Pisatelj pa je očitvidno menil, da pisma, dopisnice itd. niso pošta, saj le-to enakovredno uvršča v naštevanje poštnih »enot«. V resnici gre seveda za povsem nepotreben pristavek, ki je priredno zložen, le da raba ločil ne kaže te njegove vloge v stavčni zgradbi. Ker stilna zaznamovanost ni potrebna, bi bil popravljaivec v gornje priredje upravičeno lahko vstavil še protivni veznik. Drugi stavek pa se zdi v svoji prvotni podobi boljši. Moti nas ponavljanje roditeljskih e-jevskih končnic, ki pa se mu v popravljeni obliki pridruži še večja gostota sičnikov, šumevcev in zlitih glasov, skratka šum, ki bi sodil v kako pesem o vetru, obenem pa otežuje izgovorjavo.

Od vseh stavkov pa je bil najbolj gotovo potreben korekture tale: »Okrog poldneva je bilo. Takrat smo zagledali morje, ki se je lesketalo v preču dveh osebnih ogledalčkah.« Da bo skrivnost manjša, preberimo za konec še izboljšavo: »Okrog poldneva smo zagledali morje, ki se je kot ogledalo lesketalo v soncu.«

Stanko Kotnik

Pedagoška akademija Maribor

ZAČETEK IN KONEC SPISA

Menda ni učenca, ki nam ne bi znal zdrdrati, da mora vsak spis imeti uvod, jedro in zaključek. Žal pa je s to teoretično postavko, ki si jo prisvoje že na nižji stopnji osnovne šole, znanje učencev o gradnji spisa večinoma pri kraju in o prvi priložnosti nas bodo milo prosili: »Samo začetek povejte, tovariš, samo prvi stavek, potem bo že šlo.« Znameniti aksiom je praktično torej odpovedal. To velja tudi za tiste ne redke primere, ko so uvodi in zaključki spisov taki, da jih mora tankočuten učitelj celo črtati, ker so nenaravni priveski, pritaknjeni na ljubo pravilu in — učitelju. Abstraktno podana teorija se pač ne pokaže uporabna, a tudi šablonski zgledi, kolikor jih učenci sploh dobijo, niso posebno koristni.

Če bi hoteli ustvariti v učencih resnično predstavo o smiselnem in potrebnem uvodu ter sklepu v spisu, bi jim morali to pokazati na značilnih slovnstvenih primerih. A tu trčimo na dve oviri: tako zgledno klasično zgrajenih krajših sestavkov je nasploh malo, poleg tega pa so berila v naših učbenikih največ le odlomki daljših del in zato v njih omenjene tridelne zasnove ne moremo pričakovati. S tem pa ni rečeno, da kdaj tudi v prirejenem besedilu začetek ne bi spominjal na uvod, konec pa na sklep. Kadar nam obravnavano berilo daje priložnost, da nazorno spoznamo še izrazito zgradbo, jo vsekakor s pridom izkoristimo (npr. Kersnikova slika Kmetska smrt ali čisto drugačna Bevkova črtica Ranjeno srce v 7. razredu).

Vendar spisov učencev osnovne šole ni mogoče kar počez primerjati s spisi pisateljev. Zelo očiten je že razloček v obsegu, kar se mora nujno pokazati tudi v zgradbi. Učenec ima za pisanje v šoli le redko na razpolago več ko dobre pol ure in niti doma te časovne meje običajno ne bo dosti prekoračil. Zato je razumljivo, da spisi povprečno niso daljši od ene do dveh strani srednje velikosti in da ne nastajajo po kakih resnejših dispozicijah, ker za to ni ne možnosti niti potrebe. V takem omejenem okviru pa imata tudi uvod in sklep mnogo skromnejše mesto in bi zaradi tega bilo bolje govoriti preprosto o začetku in koncu spisa.

Učni načrt navaja med drugim, da s spisjem gojimo učenčevo domiselnost, izvirnost in neposrednost izražanja ter spodbujamo njegovo samostojnost in ustvarjalnost. Vse to se nanaša seveda tudi na zgradbo spisa. Ker izkušnje razodevajo, da je učencem (kakor najbrž vsem pišočim) najtežje najti ustrezen začetek, mora učitelj zastaviti svoje delo predvsem tu. In reči je treba, da je prav tu zares največ možnosti za uspešen pouk.

Nakazali smo že, da se učenci zavedajo pomembnosti začetka pri spisu, in učiteljeva naloga je, da to zavest nadalje razvija in utrjuje. Še veliko važnejše pa je, da jih obenem opozori na brezštevilne možnosti in na sposobnosti, ki se skrivajo prav v vsakem učencu. Svoje trditve bo seveda moral podkrepiti z zgledi. V ta namen bo izbral nekaj značilnih začetkov iz kake šolske naloge ali drugega spisa in jih napisal z zaporednimi številkami. Uporabi lahko gradivo iz istega razreda ali vzporednice, včasih tudi mešano. Vzemimo za primer nekaj začetkov spisa, ki so ga pisali šestošolci:

Naš razred

- 1. Vsi naši razredi so narejeni po istem kopitu.*
- 2. Vhod v razred je podoben predoru.*
- 3. Naš razred ima že dolgo ime »v luknji«.*
- 4. Kadar zazvoní, postane v razredu živahno.*
- 5. Naš razred nima pameti.*
- 6. Petnajst klopi in trideset nemirnih stolov — to je naš razred.*

Že bežen pregled pokaže, kako različni in svojevrstni so vsi ti enostavni začetki na isto temo, ki je bila dana brez določnejših smernic. Polovica od njih začenja opis z razredom kot prostorom, polovica z njegovo živo vsebino. Slogovno najizvirnejši je gotovo zadnji, ki je oboje izredno domiselno in jedrnato združil, najbolj splošen, dasi tudi učinkovit, prvi. Najvažnejše pa je, da v vsakem čutimo hotenje, da bi zastavil opis po svoje, in za vsakim zaslutimo

pisca drugačnega značaja ter usmerjenosti, ki se želi tudi osebno izraziti, ne pa klišejsko oblikovano, uniformirano bitje.

Ko smo si izbrane zglede ogledali, jih vsestransko pretresli in primerjali med seboj, se navadno začne ugibanje ali razpravljanje, kateri začetek je najboljši. Tu se mora učitelj predvsem varovati, da bi se javno odločal po bolj ali manj osebnem okusu, ki bi ga s tem nehote napravil za vzor. Pomaga si lahko s primeri o šahovski igri: veljavnih začetkov je veliko in igralčeva stvar je, za katerega se odloči glede na svoj značaj, znanje, izkušnje ter nasprotnika. Vsak vodi do bolj ali manj učinkovite zmage, če mu le sledi ustrezno nadaljevanje z uspešno končnico.

Vendar je učitelju dobro vedeti, kako sodijo o različnih začetkih spisa učenci, saj so mu podatki lahko zelo koristno napotilo za nadaljnje delo in hkrati globlji vpogled v značajske lastnosti posameznikov, tudi razreda kot celote ali celo vzporednic. Ni odveč posebej poudariti, da je nasploh izredno dragoceno psihološko gradivo, ki bi ga vzgojitelji morali — seveda tankočutno in obzirno — bolj upoštevati.

Do mnenj učencev pridemo s preprosto anketo, za katero ne porabimo več kot nekaj minut. Vsak napiše na majhen listič številko tistega začetka, ki mu je najbolj všeč (ali dveh, pri več primerih celo treh), a lahko tudi tistega (ali dveh, treh), ki mu je najmanj. Podobna glasovanja so dandanes precej v modi in niti učencem niso tuja. Učitelj mora le paziti, da pri javnem vrednotenju rezultatov koga preveč ne prizadene. Kadar izbiramo zglede za obravnavo, vzamemo včasih namenoma tudi kakega šibkejšega, da bi bil razloček tembolj opazen, pisca pa seveda ne povemo. Ne izdamo pa ga vnaprej niti pri najuspešnejših primerih, da bi bilo odločanje kolikor mogoče nepristransko. Na koncu skušamo skupno dognati, zakaj je ta začetek dobil največ glasov in oni najmanj. Pripravljeni moramo biti tudi na kak nepričakovan rezultat, ko bomo morali zagovarjati svoje drugačno mnenje.

Poglejmo si zdaj, kako so presojali devet različnih začetkov iz spisa *Doživetje ob knjigi osmošolci dveh vzporednic*. Prvo število v oklepajih navaja glasove za »najbolj všeč«, drugo za najmanj«. Koliko se sodba učencev loči od naše, pa naj ugotovi vsak sam.

1. *Kakor vsak moj sošolec ali sošolka tudi jaz rada berem knjige po večerih.* (0, 9)
2. *Knjige so zame res pravo veselje. Že v prvem razredu sem začutila željo po njih.* (1, 9)
3. *Res, kadar berem knjigo, ob njej doživljam z osebami, ki nastopajo, kakor da sem sama z njimi.* (1, 10)
4. *Knjiga! Veliko veselih, pa tudi žalostnih trenutkov lahko doživiš ob njej.* (3, 4)
5. *»No, danes bom pa morala nekaj vzeti v roke, da bom brala, saj nimam nič dela,« sem si mislila, ko sem hodila iz šole.* (0, 14)
6. *Te dni sem prebral knjigo Pomorščaki.* (0, 10)
7. *Sedim za mizo. Pred menoj leži knjiga Ivanhoe.* (2, 1)
8. *Ingolič: Črni labirinti. Naš izseljenec na tujih tleh. Z ženo, z upanjem, da bo bolje živel kot na rodni zemlji ...* (25, 0)
9. *Kdo si? Ti, ki si podaril materi solzice. Ti, ki si tako zelo ljubil domačijo, rodni kraj.* (26, 0)

Če bomo učencem večkrat tako prikazali pisano slogovno paletu posrečenih spisnih začetkov, jih bomo zanesljivo spodbudili k še vnetejšemu iskanju svojega, novega izraza in pospešili rast tudi najmanj samozaveznega in na videz najbolj nebogljenega med njimi. Ob vsaki novi šolski nalogi bomo odkrivali vse večje in večje število zglednih primerov, da se bomo nazadnje pri izbiranju za obravnavo že kar težko odločali. Zmeraj pa si naj izbrano gradivo zapišejo tudi učenci.

Postopek, ki smo ga doslej opisovali, torej seznanja z raznolikimi možnostmi za oblikovanje začetka spisa na dano temo, hkrati pa s temi primeri, vzetimi iz izdelkov učencev samih, vplivamo na nadaljnji razvoj izraznih, slogovnih in gradbenih sposobnosti. Vendar je za zadovoljivo rešitev druge naloge treba iti še korak naprej, od metode prikazovanja k urjenju, da bi tem bolj zanesljivo dosegli končni cilj — samostojno izvirno uporabo usvojenega načela v domačih, šolskih in raznih natečajnih spisih.

Vaje, ki jih opravljamo v šoli in tudi doma, naj potekajo takole: učitelj določi naslov spisa (ali dva, tri), vsak učenec pa oblikuje po tri, štiri, pet ... začetkov v enem, dveh, treh stavkih. Količino in obseg večamo postopno. Posebno skrbimo, da za urjenje predvidimo razne teme in zlasti še različne vrste in oblike spisa (doživljajski, domišljijski, opis, oris itn.), ki nanje učence razločno opozorimo. Vsaka zvrst ima namreč neke svoje slogovne in gradbene zakonitosti. Takšno delo je učencem všeč in se izkažejo z dejavnostjo, ker lahko sprostiti svojo ustvarjalnost z otipljivim koristnim namenom.

Naslednji korak je prehod h koncu spisa. Spet velja primera s šahom: poleg začetnih potez so temeljito obdelane in razčlenjene končnice, in tega dvojega se učijo šahisti tudi teoretično. Srednja igra ima namreč tako široke razsežnosti in številne kombinacije, da jih je težko zajeti v količjak uporabna pravila.

Za konce spisa pride metodično v poštev vse tisto, kar smo rekli o začetkih, pa naj gre za zgled, vrednotenje ali vaje. Namesto da bi se ponavljali, si raje ogledimo nekaj primerov iz spisa o pustu:

1. *Oj, kako sem te bila vesela, ti norčavi pust!*
2. *O pust, moral bi biti cel mesec, pa bi bilo res lepo. On pa nas ne posluša, z nočjo odide in se šele čez leto dni vrne.*
3. *Nekateri pa pravijo: »Pust je pust — vseh norcev god!« In tako pravim sedaj tudi jaz.*
4. *Letos se ga pa nisem veselila, ker ni nič novega. Ko pojemo vse, ni duha ne sluha o pustu.*
5. *Letos pa se nisem več našemil. Raje sem gledal vesele puste in poslušal njihovo razposajeno kričanje: »Pust, pust, masten okrog ust!«*

Zapiski, ocene in poročila

MEMENTO OB 2. KNJIGI CANKARJEVEGA ZBRANEGA DELA*

Z izidom 2. knjige ZD se je zaključila objava pesniškega opusa Ivana Cankarja v Zbranih delih slovenskih pesnikov in pisateljev, s čimer je ta del njegovega literarnega snovanja dobil svojo kolikor toliko zaokroženo podobo.

* Ivan Cankar: Zbrano delo. Druga knjiga. — Erotika 1902. Neobjavljene pesmi. Nemške pesmi. Dodatek (Pesmi 1893—1914). Ljubljana, DŽS 1968. 418 + (I)str. 8°.

Če sedaj na splošno ocenimo delo urednika Franceta Bernika, moramo reči, da na to opravilo ni bil ravno najbolje pripravljen. Pokazalo se je, da ne pozna dovolj celotnega Cankarjevega teksta v njegovih Zbranih spisih in da ni preveč razgledan nad tistim pesniškim gradivom, ki je bilo postumno objavljeno v raznih listih, revijah in zbornikih. To svojo trditev sem dokazal že v obeh svojih člankih o 1. knjigi ZD v Naših razgledih in bom dokazal še v dveh primerih v tem članku.

Pri zbiranju gradiva si urednik v svojo škodo tudi ni pomagal z izsledki naših bibliografov od pisateljeve smrti pa do najnovejšega časa. V roke ni vzel niti temeljne (čeprav nepopolne) bibliografije, ki jo je v brošuri Ivan Cankar glasnik naših dni (1946) objavila Štefka Bulovec, kaj šele bibliografije, ki jo je izdal Leksikografski zavod v Zagrebu. Kdo drug če ne urednik zbranega dela bi moral natančno poznati vse razpoložljive tekste pisatelja, ki ga ureja, saj je to prva in temeljna njegova naloga!

V naslednjem podajam nekaj kritičnih opomb k urednikovemu delu pri 2. knjigi ZD. Ugotavljam, da se je precej površno seznanil z ustreznim gradivom, ki zadeva ocenjevanje nove izdaje Erotike. Kritični v reviji Dom in svet, ki se je podpisal pod oceno samo s šifro L., je po urednikovem mnenju Leopold Lenard, čeprav se je le-ta šele naslednje leto (1903) uvrstil med sodelavce revije (gl. SBL I, str. 634), medtem ko se je začel s Cankarjem kritično ukvarjati šele leta 1908. Če bi se urednik — kakor bi bilo pričakovati — malo nadrobneje seznanil z opombami k Cankarjevemu Zbranim spisom in bi odprl 1. zvezek na str. 310, bi iz citata Izidorja Cankarja lahko posnel, da je bil ocenjevalec L. sam urednik revije, Evgen Lampe, ki je nato nad 10 let v Domu in svetu kritično spremljal skoraj vse v tisti dobi izšle Cankarjeve knjige.

Ob sicer pravilni ugotovitvi, da Erotika 1902 ni zbudila take pozornosti in polemike v javnosti kakor njena prva izdaja in da je zato tudi kritičnega gradiva zanjo razmeroma malo, je treba hkrati poudariti, da se je urednik premalo potrudil, da bi ob tej skromnosti navedel še kaj več kritičnih glasov, kot jih je. Sicer se mi zdi, da je hotel biti pri razboru kritik čimbolj popoln, saj je npr. med ocene prištel celo samo naslov knjige in ime založnika s ceno publikacije, kar je namesto kritike izšlo v tržaški reviji Slovenka. Če pa je dalje navedel kratko opozorilo na novo knjigo v Učiteljskem tovarišu z dne 1. avgusta 1902, naj bi časopis prelistal še malo dalje, saj bi v številki z dne 1. oktobra 1902 na str. 222 naletel na nepodpisano priporočilno oceno knjige. Prav tako bi ne smel spregledati praškega Slovanskega prehleda, ki je v teh letih zvesto spremljal vso pomembno slovensko knjižno produkcijo. Že v pregledu za leto 1901 je kritik Fran Vidic naznanil izid nove izdaje Erotike za leto 1902 (gl. Slovanský prehled 1901-02, str. 439), nato pa je napisal nekaj več kritičnih besed o knjigi v pregledu za leto 1902 (gl. SPř 1902-03, str. 308 in 309).

Tudi v sarajevski Nadi se je spet oglasil Jakob Žnidaršič, ki je pod šifro N-n objavil o knjigi daljše zanimivo poročilo (gl. Nada 1902, str. 266). Predvsem na Cankarjev Epilog k Erotiki 1902 je še posebej ostro reagiral dr. Pavel Turner v svojem članku Beseda o naši »moderni« (gl. Popotnik 1902, str. 265 in 267). V nekakšni dokončni oceni vsega Cankarjevega pesništva sploh, s posebnim ozirom na Erotiko 1902, je povedal svoje mnenje o zbirki Josip Regali v članku Mlada slovenska lirika (gl. Slovan 1902-03, str. 2). Nekatere pesmi iz Erotike 1902 je kritično predstavil tudi Milan Marjanović v svojem sintetičnem članku Ivan Cankar, Studija iz slovenske beletristike (gl. Vienac, Zagreb 1903, str. 315—316 in 359—360).

K urednikovim stvarnim opombam, ki se tičejo nove izdaje Erotike, ni kaj prida pripomniti. Hvale vredno in pač težaško delo je urednik opravil s citiranjem variant za posamezne verze, pa tudi za cele pesmi, česar se je nabralo prav tako v obilni meri tudi v Dodatku. Več bi se dalo povedati o urednikovem komentarju v tem dodatku.

Ker je, kakor kaže, urednik hotel biti na str. 350 popoln v naštevanju Cankarjevih del, ki jih je navdihnili Minka Lušinova, oz. del, ki so njej posvečena, naj opozorim na to, da kronološko ni zadnje tako delo Epilog k Erotiki 1902, kakor bi sklepali iz njegove formulacije, temveč novela Pravica za pravico, ki je izšla v Ljubljanskem zvonu 1909. V eni izmed dveh prepletajočih se zgodb, ki na zunaj nimata nobene medsebojne zveze (gl. CZS XIV, str. 189—194, 203—218, 226), nastopa namreč Minka pod imenom Olga naravnost kot demonična izpraševalka pisateljeve slabe vesti. Novela je bila napisana v spomin na zadnje Cankarjevo srečanje z Minko v letih 1903-04, ko je pisatelj prišel z Dunaja v Ljubljano zavoljo premjere svoje drame Kralj na Betajnovi in je ob tej priliki dvakrat govoril z Lušinovo.

Naslov poglavja Neobjavljene pesmi (str. 99 in 350) se mi ne zdi posrečen, saj je vsaj polovica od 32 pesmi v tem razdelku že izšla v tisku, čeprav jih ni objavil pesnik

sam in so izšle postumno. Ob pesmi *Ko Vaša očesca prelepa sem mnenja*, da ni posvečena Heleni Pehanijevi, kakor se zdi uredniku (str. 355), marveč kakšni slučajni pesnikovi znanki, kakršni sta v tej dobi bili npr. Ana Papeževa ali Ida Božičeva. V pesmi namreč ni tistega notranjega ognja in čustvene intenzitete, ki preveva Helenine pesmi.

Zanimivo je ugotoviti — o tem sem že pisal v svojem drugem poročilu o 1. knjigi ZD (gl. Naši razgledi št. 18, 23. IX. 1967) —, kolikšno je urednikovo poznavanje Cankarjevega opusa kot celote. Samo po sebi se razume, da mora vsak izmed urednikov ZD kolikor toliko poznati celotno Cankarjevo delo, da ne bi prišlo do kakih neprijetnih presenečenj. Na str. 364 namreč pravi urednik: »V izdaji tudi ni tistih verzov, ki so organski del Cankarjeve prozne ali dramske umetnosti.« Ali se je urednik zares držal tega svojega načela? Nikakor ne! Na str. 261 druge knjige ZD je objavljena pesem O tistem fantu, ki je uhajal domov. Kaj niso v tej pesmi »verzi, ki so organski del Cankarjeve prozne... umetnosti«? Seveda so! Če bi urednik pogledal pisateljevo novelo *Življenje in smrt Petra Novljana* (CZS VI. 169—170), bi naletel (z izjemo ene besede) natančno na pesem O fantu, ki je uhajal domov. O Olgi, ki se v pesmi fant nanjo obrača, pravi urednik naivno (str. 398): »Ni izključeno, da je Olga, ki jo Cankar omenja v pesmi, Olga Grudnova...«. Interesantno je, da uredniku tolikokrat spodrsne, če se pri razlagi Cankarjevega teksta postavi na svoje noge. Tako preprosta pa le ni ta stvar! Olga je pisateljeva oseba iz novele *Življenje in smrt Petra Novljana*, ki se dogaja v ljubljanski Cukrarni, Cankar pa je vzel za model zanjo neko čisto drugo žensko. Razen tega je Olga Grudnova julija 1902, ko je pesem nastala, že štiri leta in pol počivala v grobu v Pišecah na Štajerskem. Cankar pa je razen v sonetih iz Sonetnega venca (1891) ni nikoli več jemal ne v misel ne v pesem.

To pa še ni vse. Podoben primer kakor zgoraj imamo tudi pri Cankarjevi dramski umetnosti. Na str. 135 je urednik objavil pesem Kam, o kam je šla moja mladost? Kljub temu, da je bral v rokopisu pripombo, da je pesem iz *Lepe Vide* (str. 362), ni vzel v roke Cankarjeve drame in tako seveda ni mogel ugotoviti, da je tudi ta pesem (spet razen ene besede) »organski del Cankarjeve... dramske umetnosti« (gl. CZS XVI, str. 304).

Če je urednik, kakor smo videli, v dveh primerih tiskal pesmi, ki bosta pozneje ponatisnjeni na ustreznem mestu Cankarjevih del »kot organski del Cankarjeve prozne ali dramske umetnosti« (tj. v sklopu novele *Življenje in smrt Petra Novljana* in drame *Lepe Vide*), pa je iz mojega prepisa pesmi, ki se hranijo v NUK in ki so posvečene Franji Opekovi, izpustil pesem *Oj listi, drobni listi* (gl. NUK inv. št. 82/52, str. 13), kar seveda še ni kakšna posebna nesreča, vendar je v nasprotju z znano izjavo glavnega urednika, da bo ZD prineslo vsega Cankarja.

Ob pesmi *Kako sem bil jaz nekdaš srečen* pravi urednik (str. 394), da trdim, da je pesem objavil Danilo Gorinšek. No, ker sem že nekaj trdil, naj povem še to, komu je bila pesem namenjena, čeprav bi to moral storiti urednik sam, saj bi se o tem lahko poučil iz mojega bibliografskega člančiča v *Slavistični reviji* 1948, str. 124.

Pesem *Za slovo*, kar je njen pravi naslov, je Cankar 29. julija 1895 napisal zasebni učiteljici Idi Božičevi na drugo in tretjo stran pisemskega papirja, medtem ko je na prvo stran narisal motiv iz *Močilnika* in ga naslovil V spomin. Ida Božičeva, roj. 1873 v Šempasu pri Gorici, je 1892 maturirala na ljubljanskem učiteljsku in bila nato nekaj časa zasebna učiteljica tudi na Vrhniki, kjer je poučevala otroke vrhniškega župana Gabrijela Jelovška. Cankar se je seznanil z njo poleti 1895, le nekaj dni pred njenim odhodom na novo službeno mesto v Koprivnico blizu Rajhenburga na Štajerskem. Pozneje se je Božičeva poročila z nadučiteljem Rudolfom Wudlerjem iz Petrovc v Savinjski dolini in je bila kot učiteljica upokojena leta 1928.

V pesmi *Za slovo* Cankar razkriva novi znanki svojo osebno nesrečo, ki jo je doživel v dijaški ljubezni do Franje Opekove, s katero se je takrat dokončno razšel. V njegovi zapuščini (NUK Ms 819, ovoj 1) so se ohranila štiri pisma Ide Božičeve, ki mu jih je začela pošiljati takoj po prihodu v Koprivnico. Iz njih je razvidno, da je bila dobra prijateljica tudi s Franjo Opekovo, s katero sta si prav tako nekaj časa dopisovali. Cankarjeva pisma na njen naslov se menda niso ohranila.

V drugem pismu z dne 4. avgusta 1895, ki ga je (kakor svoje prvo z dne 2. avgusta 1895) pomotoma datirala z julijem, piše Cankarju med drugim tudi tole: »... In naj imam še toliko znancev, še toliko zabav, — vendar nekega neznatnega dijak'a iz Vrhnike — ne zabim nikdar... Kajti cenim in spoštujem ga iz dna svoje duše... Da, premnogokrat mislim nanj — ktereга srce je napolnjeno (!) vedno le z vzvišenimi in idealnimi mislimi. — — —

Res je, da se človek večkrat spreminja — in morda bote tudi Vi kedaj drugače čutili, kakor govori sedaj Vaše »Slovo« — ali vendar: vrli značaji so redki in vredni večnega spomina! —

Cankar je Idi Božičevi pošiljal v Koprivnico tudi svoje pesmi (tj. pesmi, posvečene Franji Opekovi), da je — kakor sama pravi v pismu z dne 4. avgusta 1895 — »imela vsaj kaj beriva«.

V opombah k pesmi Točajka (str. 398) urednik še vedno trmoglavo vztraja pri trditvi, da »verzi veljajo domači hčerki z gostilne, ki jo je Cankar opisal v črtici Krčma ob cesti«. (Mimogrede povedano, gostilna se ne imenuje *Pri* stari šrang, temveč *Na* stari šrang, o čemer se bo urednik lahko prepričal, ko se bo vozil po glavni cesti mimo Drenovega griča, ker se še danes tako imenuje. Tudi se domača hči ni pisala Šrangarjeva Francka, temveč Francka Janša. Domače ime pri gostilni je »pri starem Kolendru«. Šrangar pa je literarno ime, ki ga Cankar uporablja za gostilničarja v tej gostilni samo v svoji kmečki noveli *Sosed Luka*!)

Mislím, da sem v svojem poročilu o 3. knjigi ZD (gl. Naši razgledi št. 23, 1967, str. 667) dovolj »pozitivistično« dokazal, da štirivrstičnica, ki jo je urednik naslovil Točajka, velja Franji Opekovi, ki se je poročila 5. septembra 1897, torej le tri dni potem, ko je Cankar dokončal rokopis svoje drame Romantične duše, na katerega prvi strani je verze napisal. Tudi datiranje teh verzov je lahka stvar. Cankar namreč pravi: »Saj danes je njena poroka...«; torej so verzi nastali 5. septembra 1897, ne pa — kakor mehanično piše urednik — »med 29. julijem in 2. septembrom (1897)«, ko je drama nastajala. Francka Janševa pa se je poročila šele 19. februarja 1900, o čemer se urednik lahko prepriča, če o tem vpraša njenega sina Rudolfa Marlinija ml., upokojenega uslužbenca vrhniške občinske skupščine.

Ob Cankarjevem prevodu pesmi Ah, kako se razneživši (str. 398) bi se kazalo morda nekaj več pomuditi. Tudi meni je verze povedala književnica Vera Albrehtova, hkrati pa mi je navedla tudi njihov nemški izvirnik, ki se glasi:

Ach, wie ist es süß und labend,
nun sich ausgeregnet habend!
Durch die Mitte der Natur
zieht sich eine Pappelschnur.

Rechts sind Bäume, links sind Bäume,
und dazwischen Zwischenräume,
und es säuselt auch ein Bach
leise, leise, ach!

Vera Albrehtova se je tedaj spominjala, da so verzi verjetno delo enega izmed bavarskih kraljev z imenom Ludvik. In res! Ti verzi so iz zbirke pesmi, ki jih je kralj Ludvik I. Bavarski (1786—1868), znan pokrovitelj in pospeševalec lepih umetnosti, izdal leta 1829. Pesniški izdelki tega poeta na prestolu so bili seveda slabi in se mu kljub trudu niso posrečili niti jezikovno niti metrično. Pesnik Heine se je iz njih neusmiljeno ponorčeval in je v zvezi z njimi napisal cikel treh pesmi z naslovom *Lobgesänge auf König Ludwig I. V* šesti kitici prve pesmi pravi npr. takole:

Herr Ludwig ist ein grosser Poet,
und singt er, so stürzt Apollo
vor ihm auf die Kniee und bittet und fleht:
»Halt! ein! Ich werde sonst toll, o!«

(Gl. Heines Werke in fünfzehn Teilen. Herausgeg. von Hermann Friedmann, Helene Friedmann itd. III. Teil. Nachlese. Berlin-Leipzig — Wien-Stuttgart B. 1., str. 151).

Cankar je postal pozoren na Ludvika Bavarskega ob branju Heinejevih pesmi. Izjavo, da je pesem njegov najboljši prevod, je treba seveda razumeti ironično. Še nekaj! Da bo Cankarjev prevod avtentičen, je treba Bernikovo redakcijo nekoliko popraviti. Prve kitice 4. verz je treba brati: »... drevored v podobi žnore« in ne: »... v podobe žnore«, kar je nesmisel. Druge kitice 1. verz pa: »V vrstah so topoli redki...« in ne: »Ob cesti so...« S Keslerjevimi se je Cankar seznanil najpozneje v maju, ne pa jeseni 1907, kakor zatrjuje urednik.

O premajhni urednikovi kritičnosti in previdnosti do Cankarjevih tekstov iz druge roke priča njegova objava verzov Kaj si rekla, Nina? To je apokrif, prirejen v pivski družbi po pisateljevem sonetu Kaj praviš, Nina, da sem jaz zaspan? Kdor prve verze

prisoja Cankarju, ne pozna razmerja Štefanije (Nine) Bergmanove in njenega moža do pisatelja. Res je, da ga je Nina večkrat pokarala in opominjala zavoljo njegovega nerednega življenja, nikakor pa ga ni zmerjala ali celo psovala. Oba zakonca sta imela Cankarja v veliki časti ter sta ga spoštovala in mu izkazovala prijateljske usluge, za katere jima je bil hvaležen.

Glede tega je zelo poučen nastanek soneta Kaj praviš, Nina, da sem jaz zaspan? Ne vem, kako si urednik razlaga Cankarjev zadnji verz pesmi: »... mi pošlji na to stran kozarec vina!?« Prepričan sem, da teh besed še opazil ni. Vso stvar razjasni samo zgodba o nastanku soneta. Da bi pisatelj imel pri pisanju čim več miru pred ljudmi, ki so prihajali na Rožnik, mu je rožniški gospodar Karel Bergman na zahodni strani *onstran* gostilne, ob stezi, ki še danes vodi z Rožnika na Večno pot, postavil mizico s klopjo, kjer je lahko, skrit za zaraslo mejo, v miru pisal. Ko si je nekoč pri pisanju zaželel vina, je v eni potezi napisal na listek papirja duhovit sonet in ga izročil Ančki Franzotovi, ki je kot dekle pomagala sestri Nini pri gospodinjstvu, da ga je nesla v hišo. Prošnji je bilo ustrezno, kakor vselej ob takih prilikah. Pesem — hčerka trenutka — je pesniška igrača, ki je hkrati izraz prijateljskega razmerja med pisateljem in njegovo gostiteljico.

Urednik je verze. Kaj si rekla, Nina? ponatisnil iz članka Gospodična Zofka in Cankar, ki ga je po pripovedovanju Zofije Resnikove sestavil in objavil v Podobi Ivana Cankarja urednik knjige Miha Maleš. Opozarjam, da so ti spomini skrajno nezanesljivi, ker je v njih dosti pomešanih in izmišljenih dejstev ter imen, kakor so tudi polni čenč. Že to, da je rožniška gospodinja Nina zmerjala Cankarja leta 1916, ne ustreza resnici, saj je Nina že v začetku septembra 1911 z možem odšla na Koroško in ni bila od tedaj nič več rožniška gospodinja. Nekaj podobnega je tudi npr. s Cankarjevo dunajsko nesto, ki se v spominih imenuje Gusti, čeprav je pri tem mišljena Štefka Löfflerjeva, itd. Velika pomankljivost 2. knjige ZD je, da na kraju ne objavlja seznama naslovov in začetkov Cankarjevih pesmi iz obeh knjig, kar interesentu močno otežuje pregled in povzroča zamudno iskanje določene pesmi.

Zdaj pa nekaj o »znanstvenih« metodah našega urednika. V svojem poročilu o 1. knjigi ZD (gl. Naši razgledi št. 14, 1967, str. 378) sem med drugim ugotovil, da v njej niso objavljene štiri pesmi, ki bi glede na urednikova redakcijska načela morale biti uvrščene vanjo. Bernik je samo za eno pesem priznal, da zanjo ni vedel, potem pa je v svojem odgovoru za naslovom Neznanstvena in nečista kritika (gl. Naši razgledi št. 16, 1967, str. 442) dobesedno takole izjavil: »Žal moram kritika takoj prikrajšati za veselje, ki ga občuti ob uvodni ugotovitvi, da sem troje pesmi pozabil(!) uvrstiti v 'Dodatek' prve knjige, pesmi Čudna cvetlica, Materino oko in V gozd. Resnica je kaj preprosta. Glede na naravo teh verzov smo se od vsega začetka odločili, da jih uvrstimo v ustrezen cikel druge knjige.«

Poglejmo pa, kaj pravi urednik na str. 365 druge knjige ZD: »*France Dobrovoljc, ki me je opozoril na pesem V god in naslednji dve pesmi* (podčrtal F. D. Tu gre torej še za pesmi Materino oko in Čudna cvetlica!) piše, da je bila Ivanka Tominčeva, pesnikova prva učiteljca, tudi njegova dobrotnica (NRazgl 1967, 378)«.

Zares čudovita logika! Bernik se je torej še pred natisom prve knjige ZD odločil, da omenjene tri pesmi uvrsti v ustrezen cikel druge knjige ZD, čeprav je o obstoju teh pesmi zvedel šele iz moje kritike v Naših razgledih 1967, str. 378!! Če sedaj okvalificiram tako njegovo ravnanje, ne bom rekel, da je »znanstveno« in »čisto«. Saj je potvoril dejstva zgolj zato, da bi rešil svoj »ugled«, ki da sem mu ga kratil z obema svojima poročiloma o 1. knjigi ZD.

To pa še ni vse. Da bi se rešil iz kritičnega precepa, ima urednik še tretjo varianto o teh pesmih. Na str. 364 stoje naslednje njegove besede: »Dodatek uvajajo pesmi V god in Čudna cvetlica iz leta 1891 ter Materino oko, datirano z 20. februarjem 1893. Te pesmi sodijo sicer v prvo knjigo Zbrana dela (Torej le!), vendar jih je urednik uvrstil sem, ne v dopolnilo k prvi knjigi, zato, ker podatki o opombah natančno povedo, kdaj so pesmi nastale in je vsakršna negotovost glede njihove kronologije izključena.«

Najprej: Kdo izmed rojenih Slovencev bi mogel razumeti to pretkano skrotovčeno stilistično zverženost? Natančno isto kronologijo dveh izmed gornjih pesmi sem ugotovil že leta 1948 jaz v Slavistični reviji (str. 124), za Golarjevo varianto pesmi V god pa v Kroniki 1954, medtem ko sem prvo objavo te pesmi v Zvončku ugotovil po letu 1954 in jo navedel v svojem prvem poročilu o 1. knjigi ZD. Torej uredniku ni bilo treba prav nič ponovno ugotavljati njihove kronologije. Vrhu tega je za pesem Materino oko znan natančen datum njenega nastanka (20. II. 1893).

V odgovoru na mojo prvo kritiko 1. knjige ZD je urednik pisal o omenjenih treh pesmih, da jih je prihranil za 2. knjigo »glede na naravo teh verzov« in torej ne zaradi njihove še ne trdno ugotovljene kronologije, kakor sedaj trdi v svoji tretji varianti (in če pri tem še pozabimo na njegovo izjavo, da sem ga na te pesmi opozoril jaz v svoji kritiki). V kako ustrezen cikel 2. knjige ZD jih je uvrstil, pa lahko spoznamo po tem, da jih je namestil v poglavje Dodatek (1893—1914). Dve pesmi iz 1891 sedaj paradirata v poglavju pesmi, katerih nastanek se začne z letom 1893...

So pa še druge stvari, ki kažejo na urednikovo »tenkovestnost«. Ko sem v svojem drugem članku o 1. knjigi ZD prišel s strateško rezervno gradiva, ki bi ga urednik moral poznati, če se že loti urejanja Cankarjevega Zbranega dela, in sem tam naštel vrsto pisateljevih še nezbranih, a že objavljenih tekstov, se sedaj urednik skuša izogniti priznanju, da ima podatke od tam. Na str. 364 pravi takole: »Iz popolnosti gradiva v Dodatku — preveril ga je bibliograf Zbranega dela Jože Munda...« (podčrtal F. D.). Po izjavi Jožeta Munde meni (30. januarja in še 1. februarja 1969) je ta za gornjo trditev izvedel šele, ko je imel 2. knjigo ZD v roki...

V poglavju Dopolnilo k prvi knjigi na str. 400 in ss. urednik sicer v začetku nekajkrat citira moje pripombe v Naših razgledih, nato pa nanje pozabi ter skuša napraviti vtis, da je pri zbiranju gradiva za 2. knjigo ZD na te stvari najprej »pozabil« in se šele sedaj (ko se je o njih informiral iz mojih člankov, seveda!) spet nanje »spomnil«.

Zanimiva je tudi pripomba na str. 411, ki se tiče vira za Cankarjevo pesem Slavina. Ko sem kot prepisovalec Franjinih pesmi — torej jih moram dobro poznati — opomnil urednika, naj ne išče virov za omenjeno pesem v raznih letnikih Doma in sveta in v (že ob izidu) zastareli Štaretovi Občni zgodovini, temveč samo v Weissovi »Weltgeschichte«, iz katere si je Cankar ob pesmi prepisal tisto mesto, ki se tiče Slavine in je v njem natančna vsebina njegove pesmi, je urednik z ogorčenjem to zanikal. Zdaj pa vendarle dopušča, da je Weiss »morebiti vir« za pesem...

Po njegovem je najbrž bilo takole: Potem ko si je Cankar iz Weissa prepisal omenjeno mesto, je brž pustil citat v nemar ter šel gradivo za pesem iskat v stare letnike Doma in sveta, pa še v Štaretovo zgodovino.

Naj mimogrede opozorim še na to, da so tudi drugi zastopniki slovenske Moderne poznali in študirali Weissovo zgodovino (gl. Dragotin Kette, ZD II., str. 140 in opombo na str. 308).

Morda sodi to, o čemer sem spredaj govoril, v drobnarije. Hotel pa sem samo pokazati na določene metode in jih hkrati obsoditi. Gre namreč za metode, ki bi se v naši literarni znanosti ne smele uveljaviti.

France Dobrovoljc
Slovenska knjižnica Ljubljana

TEŽAVE Z UČBENIKI ZA KNJIŽEVNOST NA SREDNJIH ŠOLAH

Pouk književnosti na naših srednjih šolah ima še vedno hudo pomanjkljivost: nimamo še dobrega učbenika za književnost. Imamo sicer slovensko berilo v dveh knjigah, svetovno književnost v dveh debelih knjigah, srbohrvaško v dveh drobnih knjigah — poleg teh se poslužujemo še Janeževega pregleda slovenske književnosti, dveh knjig besedne umetnosti itd., torej najmanj devetih knjig samo za književnost. Iz te grmade moramo učitelji književnosti trudoma izbirati berila, oznake piscev, najnujnejšo literarno teorijo, da postane snov za dijake prebavljiva. V razredu je treba to snov počasi podajati, da si dijaki lahko kaj zapisejo. Nobeden omenjenih učbenikov namreč ne ustreza povsem učnemu načrtu in šolskim zahtevam, in dijaki se v njih nekako izgubijo. Tako smo v težavah predavatelji in dijaki. Ali naj zahtevamo od dijakov snov, kakor jo predavamo ali kakor je v raznih učbenikih? Kako usklajevati sestavke, ki so v vsakem učbeniku razvrščeni po drugačnih načelih? Ali naj dijaki nosijo k vsaki uri slovenščine poleg slovnice še tri, štiri debele knjige književnosti? Ali... Pa pustimo vprašanja in se ustavimo ob sedanjih berilih za slovensko književnost, in sicer ob slabostih teh beril, ki so posebno očitne v prvi knjigi. O dobrih straneh prve knjige je svoj čas že pisal B. Paternu.

Berilo za slovensko književnost, za izbrano slovensko besedo, ki bi tudi po tehnični opremi moralo biti od vseh učbenikov najlepše, je že na pogled grdo. Že strogi komisij-sko zeleni ovitek, ki se kmalu strga, mora biti dijaku zopr. Papir je tak kakor za šund najslabše vrste. Tiskarsko črnilo se maže, da si je po uporabi učbenika skoraj treba

umiti roke. V prvem delu je še nekaj skromnih podob piscev, v drugem pa so še te nekam poniknile. Tako opremljeno berilo bi bilo opravičljivo za čas vojne stiske (dejansko je med vojno izdano berilo bilo lepše) ali splošnega obubožanja, ne pa za čas našega gospodarskega in kulturnega napredka. Če si privoščimo lepe in drage učbenike za zemljepis, naravoslovje itd., si ga moramo privoščiti za književnost.

Pa še o vsebini! Nikakor ni opravičljivo, da v ponovni izdaji prvega dela še vedno ni ljudskega slovstva, kakor da je ta naš najstarejši kulturni zaklad nekaj nevažnega, manjvrednega, kar naj si vsak predavatelj poišče kjerkoli, če se mu ljubi. Izbor beril iz tiskane književnosti je v primeri s prejšnjimi berili sodobnejši, s poudarkom na estetskih in umetniških kvalitetah, ne šteje več Gradnika na indeksu itd. Toda modernizacija gre tu že preveč v skrajnost in pozablja, da so za prikaz našega književnega razvoja zelo važne tudi zgodovinske značilnosti. Ali naj bo res začetek naše prave književnosti šele tam, kjer je Kidrič končal svojo Zgodovino slovenskega slovstva? Oba vidika morata biti v primernem ravnotežju. Imamo odlomek iz prve slovenske knjige, iz prve igre, ni pa odlomka iz prve slovenske povesti, pri nas najbolj prozne zvrsti, in ne iz prvega romana. Res da so prvi poskusi dostikrat nebolgljeni, kakor so nebolgljeni in negotovi prvi otroški koraki, vendar so to temeljni kamni, na katerih sloni nadaljnja gradnja naše književnosti. Ob Prešernu in Stritarju precej govorimo o »gromovniški« poeziji Koseskega in dijake vedno zanima, kakšni so pravzaprav ti verzi in »koseskizmi« v njih. Če jim hočem ustreči, moram brskati po starih berilih. Isto je ob Erjavčevih orisih, Mencingerjevi utopiji itd. Na račun teh bi bilo lahko manj tistih Kettejevih, Murnovih in Župančičevih pesmi, ki so si zelo podobne. Zdi se, da si je urednik tu dal duška svojemu konjičku — slovenski moderni — in ji odmeril skoraj polovico knjige, ne vštetiš sopotnikov moderne. Res ne vem, kakšen pomen imajo v berilu Jurčičevi žurnalistično površni spisi Crte iz življenja političnega agitatorja, Telečja pečenka (dijaki ob njej cede sline, pa tudi profesor, če je že peta ali šesta šolska ura). Za čas NOV bi bila zanimiva kot dopolnitev tega usodnega razdobja še kaka značilna Balantičeva pesem. Neskladja so tudi v razporeditvi: Župančič je iz vseh razdobj zdužen, Vipotnik pa je kar na tri dobe razcepljen. Moderno imamo v prvi knjigi, njene sopotnike pa tudi v drugi itd.

Moj predlog je ena sama knjiga književnosti, a za vsak razred posebej. Zajemala naj bi literarno zgodovino, domačo in tujo, ki bi jo ponazarjala izbrana berila iz slovenske, srbohrvaške in svetovne književnosti. Berila bi morala biti zares vsestransko pretehtana po umetniških, slovstvenozgodovinskih in drugih vidikih. Vsakemu berilu naj bi sledil dober komentar, opombe, pojasnila iz poetike in metrike, vprašanja, vaje in naloge. Čeprav predavatelj komentira ustno, je tiskan komentar potreben zaradi večje enotnosti, zaradi dijakov, ki si zapomnijo predvsem z branjem, zaradi privatistov itd. Ob besedilih naj bi bilo primerno slikovno gradivo, poleg tega pa še umetniške priloge v črno-beli in barvni tehniki. Papir, oprema in tisk naj bi bili lepi, da bi vzbujali estetsko ugodje, kakor ga npr. francoska berila Lagarde-Michard.

V tak enoten učbenik književnosti bi zbrali res samo najnujnejše in najboljše, da knjiga ne bi bila predebela. Vsak predavatelj bi poleg te osnove lahko dodajal še snov in odlomke po svoji presoji in okusu iz Kondorja, Klasja, Sto romanov, kolikor bi v skopo odmerjenih urah utegnil. Učbenik naj bi bil osnova in temelj za učenje, za popravne, razredne in privatne izpite in za zaključni izpit na srednji šoli.

Take učbenike naj bi sestavil širok krog izkušenih strokovnjakov iz srednjih in visokih šol. Stroški bi bili veliki, vendar se jih ne bi smeli strašiti. Družba bi morala pomagati s podporo, šole pa s podporno knjižico. Če bi delo uspelo in bi bil učbenik zares dober pomočnik dijaku in učitelju, bi lahko veljal z občasnimi dopolnitvami za dolgo razdobje. Vsak dijak naj bi ga z ljubeznijo jemal v roke, bila naj bi vir lepote, zanimivih spoznanj in čistih umetniških doživetij, ne pa vojaški pravilnik. Knjige književnosti bi morale ostati dijaku v lepem spominu za vse življenje, kot so nam ostala v najlepšem spominu predvojna berila za nižje razrede srednjih šol — gotovo najlepša in najboljša berila, kar smo jih doslej imeli.

To naj bo samo splošen namig, za katerega uresničitev je 24 let po osvoboditvi vendar že čas. Želim, da bi o teh težavah in o tem predlogu še kdo povedal svoje mnenje in predloge. Mislím pa, da se vsi strinjamo, da morajo našemu vsestranskemu razvoju čim prej slediti tudi učbeniki za književnost na naših srednjih šolah.

Janez Dolenc
Gimnazija Tolmin

MLADE TRAVE

(Nadaljevanje)

Z nedoločnima zaimkoma *neki* in *kak* je tudi pretirano razsipna, da kar ušesa bole: nekega meščana (6) — v neki podzavestni previdnosti (9) — na neke hiše (10) — v neko brezupno večnost (12) — neka skrivnost, neka samozavestna in nam nepoznana skrivnost (15) — nekega predmeta (18) — neko prirojeno napako (24) — z neko deklico (31) — neki nori in divjaški šofer (33) — neko pesem (36) — neka svoja pravila (36) — v neko vežo (42) — v neko neznano usodo (44) — kakor neki moški (51) — neka pošastna moč (53) — neki ameriški bombnik (206) — nekega generala (54) — neke drobnarije (56) — iz neke zamišljenosti (57) — bilo je neko tekmovanje (60) — neka napeta previdnost (72) — neka dušica (70) — na nekem mostu (82) — z nekega koščka naše zemlje (75) — nekega komandanta (85) — nekega Trboveljčana (85) — v neki tovarni (99) — neki rdečelasec (103) — neka lesa ... neka vrata (106) — pri neki šiviliji (139) — neko izdajdljivo prekletstvo (137) — neko nenaravno grozo (165) — zaradi nekega nesporazuma (66) — nekega boja (63) — na neki brvi (63) — do nekega praga (65) — neka zaupljiva predaja (258) itd; v kaki viharni noči ... umaknila v kak drugi gozd ob kaki drugi osatni njivi (8) — ob kaki oddaljeni hiši (164) — na kak način kaznovati (27) — v kaki zakotni pisarni (35) — za kake izredne prilike (56) — v kakem partizanskem centru (58) — kaka štabna baraka (58) — kak drug moški (95) — kak posebno pomemben (93) — iz kakega nam neznanega vzroka (261) itn. Neke rabi tudi za nekatere: Neki naj bi v njih že srečali partizane (40) — če so neki naši (partizani) doma (47). Kak se ti je zdel tovariš? (101). — Ko bi se bolj disciplinirala, bi nedoločne zaimke šestokrat lahko črtala. Primer: »Ni več pravi«, so namigovali, ko da je tega ali onega iznenada napadla *neka neznana bolezen* (40). Zadostovalo bi: *neznana bolezen*. Ali pa: »S to pištolo«, je ocenil dolgi Rajko, »ne poizkušaj *iz kake zasede* napasti Švaba« (93). Zadostovalo bi: *iz zasede*. Ali pa: Začutila sem, da so njegove roke dobre kot očetove in da so to roke *brez vseh zlih namenov* (14). Stavek bi pridobil na preprostosti in lepoti, ko bi ga formulirala takole: Začutila sem, da so njegove roke dobre kot očetove, *brez zlih namenov*. Kak kot vprašalni zaimke je narečen.

Prav tako prepogostokrat *ponavlja*: iz tega in onega vzroka (26) — za tak ali drugačen namen (161) — iz takega ali drugačnega razloga (121) — temu ali onemu gospodu (161) — tega ali onega mojega dejanja (47) — iz te ali one znane viničarije, iz te ali one dobro znane lakote (29) — iz takih ali drugačnih razlogov (27) — tako ali tako ne morejo (15) — tako ali tako je razumel (14) — tako ali tako je vedela (16) — tako ali tako moraš (22) — tako ali tako jim je žal (25) — tako ali tako priteče (30) — tega ali onega fanta (24) — ta ali oni, tega ali onega (40) — to in ono (47) — z enega hriba na drugi hrib (36) — navsezadnje še nihče ni rekel ta in ta je pokvarjena v tem in tem, in v tem in tem je poštena (153) itn...

Tudi s predlogom *da* po nepotrebnem razsipa: Moram reči, da sem bila dostikrat obupana, ker ni bilo nobenih znamenj, da bi se, odkar sem čutila, da odrasčam, da sem pravzaprav že odrasla, o čemerkoli pogovorili s starši pametno in razsodno (25) — Ob tem sem se toliko zamujala s hlačami, da me je zaskrbelo, če bodo sploh primerne, toda tolažila sem se, da je danes čudno izjemen dan, da bo v partizanih vse zelo vsakdanje in bodo take obrobne nevšečnosti minevale in izginjale, ker bodo pač preneznatne in preveč nepomembne, da bi se jim človek kaj več posvečal (57) — Dopuščam, da še danes ne vem zagotovo, kaj sem pravzaprav delala, vem le, da sem neprestano nekaj pisala in prepisovala in da ni bilo nikoli brezhibno (92). Našteti primeri niso izjeme, pač pa nekakšno splošno pravilo. Ne odreče se *da-ju*, niti tedaj, ko bi ga mirne duše lahko opustila in s tem sprostila stavek: Da naj vsaj za kapo da (56) — ker *da* ni neumen (43) — Oče, *da* je ravnokar zbolel? (151) — A, *da* razumeš? (70) — A tako, *da* tudi to neseš? (59) — Proti revoluciji, *da* je bil? (69) — Ko bi se drugje bolj izogibala predlogu *da*, bi me v pogovoru sploh ne motil, tako pa...

Na moč vseh ji morata biti tudi *meglenost* in *kalkotonija*, sicer bi se odrekla stavkom, kot so naslednji: Nihče ni vprašal, kaj bomo storili z njima, z izdajalko in s to z dnevom kopnečo hišo (156) — Bili so pogovori, kot sem jih kot otrok poslušala (229) — so se branile in stale so na pragu otročne (239) — Tovariša sta zaostala, ko sta si iskala bližnjico vsak po svoji presoji, sta bila zdaj daleč vsak sebi na jasi (226) — je rekla mati s svojim večnim vsem vse odpuščajočim nasmehom (51) — izpadli smo zaradi mene in neki fant je zdrsnil mimo mene: ni ti videti, da si tako nerodna (60) — vsak dan sem

bila bolj srečna in nisem si mogla pomagati ali te naraščajoče sreče ustaviti, čeprav sem se včasih tesnobno vprašala: do kam to rase in kaj bo potem? (242) — Tudi poslej je kihalo za grmovjem, se mi umikalo, huškalo za drevesi, toda privadila sem se, kakor sem se kot otrok navadila kresnic, ki so, ko so zažarele v junijskih travah in vznemirjale, da sem jih lovila (253) — Morda je tako nesebično in pozabljaajo nase kdo tako tudi Orleanko rešil (221) — Tako sem doživela nešteto partizanskih prask in spopadov in pozabila nanje, kakor mlad človek pozabi bežna srečanja, dokler se ni zgodilo to in si vse do tega trenutka pomembno vzelo le kot temelj (221) — Imel je miren glas in tak se je zdel tudi Nemec, ki je slej ko prej še vedno moral stati tam kot prej (218) — Vsekakor jih je pred nami že kdo pripravil na naš prihod vsekakor tako uspešno, kakor je svoječasno Truda moja mater (90) — Sonce s svojo toplo dobroto preži na vse ljudi in ubraniti se ga, se pravi skriti se mu (72) — že naslednje jutro sem se namreč zbudila sicer v isti, a hladni in mirni sobi (68) — gospodinja je rekla, da vsakdo zase ve, kaj si ob svobodi želi in potem iz tega izhaja »Za kaj izhaja?« se je razjezil Jaka (199) — Bila je lepša Kozakinja, kot je bila partizanka, so ljudje kljub grozi in zlem slutnjam, opazili, da me je še kar naprej preganjala njena lepota in neka mračna pomembnost (172) — Na vratu ji je visela ruska brzostrelka. Težka, moška in pretežka jo je pripogibala kot upogljivo vejo (76) — Doživete te ure v bunkerju so postale preproste (220) — Odšla sem k Ferboštovim s tolikimi otroci (26) — Opetekavo je skočil iz avtomobila, prav tako, kar se je vselej zdelo, da bo nekega dne storil (34) — njiju si nisem drznila zamisliti si v tej strašni žalosti (27) — Bil sem najbrž njegov zadnji posilni (54) — »Moli, če te je strah«, je zagotavljala mati, da molitev vse prežene (157) — Nemogoče pa je stati tu in se pustiti zasipavati snegu (156) — ker smo prvo noč pojedli vse, so za drugi dan določili Zorana, da bo šel po več (145) — Nekaj sta odtočila, ko pa sta drugo noč šla po več (207) — »Tovariši«, sem padla v zavzeto in kot praznik razsvetljeno postojanko (109) — Gorazd je sproti razsekal vsako mojo misel in zmlel vsak up, da bi bil to ta moj človek od včera (140) — Zaradi dveh let več kot jaz odrasla (41) — Kadar sem šla mimo križa, kateregakoli in kjerkoli, sem se vselej pokrižala in ga prosila za karkoli. Imela sem tisoč želja, vsak dan nove in nove. (223) —

Tudi z ločili ni vse, kot bi moralo biti. Pogosto manjkajo vejice: da te vsak ki ga voliš, pozabi (117) — ali tistemu kar ga je vznemirjalo (218) — ti tovariš ničesar ne razumeš (255) — vzela iz rok vlažno toplo bombo (218) — »tako tovariši« (111) — toda kdor ni sam (119) — nevednega otroka dokler ne ve (219) — zakrknjena muhasta hudičevka (119) — tako dolgo bezajo da zardiš (253) — »Lojzka kar kresni ga (124) — Majhne in s slamo krite z zaprtimi polknicami so se pritajile (71) — torej ukana za sprejem v partijo (182) — Mi navzdol Nemci od zgoraj, pk, pk, pk (162) — se je zdel zelo blag toda utrujen (82) — O, bog, daj da bom (137) — neokrnjene lepe spomine (135) — ob tej priložnosti so našteje stvari, ki že davno niso imele nobene zveze z menoj razplamtele protislovja (80) — ta pa je lahko tam, viš za ono jelšo (97) — toda sramu skoraj da ne (97) — vsaki terji, ki molze kaj kane (104) — kako da še niso česa iznašli (136) — In tolkel mi je po kolenih po ostrih, ošpičenih (137) — »Bi šel z njo,« (kje je klicaj?) je vprašal Grčarja, ki bi naj kraje kjer smo hodili ponoči, še najbolj poznal (140) — Ljubi bog, daj da bi ne umrla (167) — Pusti ti prekleta candra (176) — Lux, was ist Lux? (215) — Steli smo: ena, dve zdaj (191) — No vidiš (201) — itn. ...

Vejica odveč: vedno ob istem času, je pred hišo zdrvel (33) — kdor se jim ni znal, ali pa mogel prilagoditi (36) — Skozi vinograde nekdanje gospode, gresta kot po svojem (65) — Viš, jih! (15) — o čemer mi je pripovedoval, in o čemer on hrepeni (141) — ki ga imajo radi, in se zgubi (147) — Pozabila sem, da ... sem v sovražni hiši, spregledala tovariše (176) — O, Dušica (244) — O, ti pokora (142) — »Nikamor se ne čuje,« je ponovil kakor snoči, Slavko (194) — O, bog (135) itn. ...

Vejica namesto pike: »Moram priznati, da je še bolj trmast kot jaz,« Slavko je bil ponosen na svojo trmo, zdaj je povedal, da je na bratovo še bolj (200) ...

Manjkajo vprašaj, klicaj in velika začetnica: »Čemu nosi to nam? Ne morejo sami odnesti,« se je jezila mati (161) — »To je kamra za rejo,« je omenil Slavko in napeto prisluškoval. »Zakaj ne bi šla po reje,« sem vprašala ... (213), Mimogrede: Kaj pomeni ta stavek? — Se res začenja šele zdaj boj in zmaga, življenje? (183) — »Ti si torej Ančka!« so se čudili, »pomisli ... (146) — »Kako?« se je eden vselej razburil, »prosim, lepo, kako?« (168) — Pij mleko, če ne boščila, boš umrla. (74) — »Prekleti hudiči, kdo pušča otroka blizu.« (188) — Naj vidi, kam gre babica, so opravičevali (209) — ...

Glagol je prepogosto in brez potrebe na koncu stavka.

Besedni red je sploh vprašljiv. Ne kaže niti navajati, ker je te suhe robe na pretek, vse preveč. Dolgoveznost stavkov je tudi »zajamčena«. Ponajvečkrat učinkuje domala esoterično. Ne dokoplješ se zlahka do smisla: »Pomislila sem, če bi bile vse ženske take, *bi ne mogla več živeti*« (171 — »V vihar ni noči, ko jim je veter zlomil kostanj, *bi naj* vsa družina našega tretjega sosedu *izginila* k partizanom« (25 *naj bi bila izginila* menda) — »Že doma so pravili, da naj sicer bom, kakršna že pač sem, toda od nekdanj sem se zbuja la z nasmehom, da je moral človek, četudi je bil prejšnji dan še tako jezen na me, pozabiti. Res pa je bilo predvsem to, da sem čez noč, četudi sem včasih zmolila celo očenaš, da ne bi pozabila vsakršne, tudi grozne krivice prejšnjega dne in se je domislila, ko sem bila z vsakomur že spet dobra.« (87) »Zunaj je divjala nevihta in gledala sem, kako je veter vlekel vsaksebi liste, veje, trate, cvetje in ko se je zdelo, da bo vse raztrgal in pahnil vsakega zase, je onemogel in vse je nekam obupano, ko da je ta hip spoznalo, da ne more nikoli več biti samo, še bolj metalo, cvet k cvetu, vejo k veji, in trate so nihale kot valovi in po viharju se je videlo, da nikoli ni ena sama tratna bilka poglela. V nočeh so se še sence kradoma dotikale« (260) — »Človeka mine, če vas samo gleda, kako si stopate po petah, galopirate, da bi nekam prišli, a kvečjemu na mestu capljate in svet gre mimo vas. Nikoli niste zapopadle in tudi ne boste in četudi se Vam pred nosom gode najpomembnejše reči, jih ve ne boste opazile, ker še pač nikoli ničesar niste in ne boste« (38) — »Tudi po enem mesecu še vedno nisem dognala, kaj pravzaprav delamo, če izvzamem, da smo vsako noč hodili, da bi nato kjerkoli spet čakali noči, ki smo jo morali prehoditi... Če danes domnevam, da smo v tem tako preprostem mesecu najbrž dvajsetkrat prenočili v najmanj desetih vaseh pri vedno novih ljudeh, ki so bili pripravljeni tvegati, da nas sprejmejo kot svojo vojsko, smo nedvomno opravili ogromno in pomembno delo« (89).

Narečne besede me ne motijo, nasprotno, le rada bi vedela, kaj pomenijo, ker vseh ne poznam. Na primer: parma, tunka, terja. Knjiga je navsezadnje namenjena mladini, ki je najbrž še bolj nevedna od mene.

No, dovolj navajanja. Saj bo moj zapis kmalu prerastel Mlade trave. Bržkone sem v svoji vnemi ustrelila kakšnega kozla ter sveži izvir studenčnice (prosto po Potrču) — čisto zlato zamenjala z odtočnim kanalom in pločevino. Bom vsaj vedela za drugič in bržčas za vse veke, kako je prav. Moj trud ne bo zaman. Vendar dvomim, da sem izrula več čebulčka in pšenice kot plevela. Da se mi je posluš na lepem skazil? Posluš in pa skromna peščica z muko pridobljenega znanja?

Svoje pomisleke končujem z vprašanjem: Kdo je odgovoren, da je roman Manice Lobnikove izšel brez najnujnejših lektorskih popravkov? Ne zahtevam, da bi založba nasilno posegla v besedilo ter odpravila iz njega stilne ohlapnosti, jezikovne nedoslednosti in meglenost, pač pa, da bi odstranila vsaj pravopisne in slovnične napake; pa še one — in jih ni ravno malo —, ki jih je zagrešil tiskarski škrat, a se jih korektorju ni ljubilo popraviti. Zavaljo omenjenih pomanjkljivosti menim, da Mlade trave niso primerne za mladi svet in da bi kazalo odslej posvetiti več pozornosti knjigam, ki jih tiskamo in izdajamo za mladino. Jezik stripov in šundromanov je bogme na splošno bolj korekten in manj spotakljiv.

Jolka Milič
Sežana

GRADIVO

V OCENO SMO PREJELI

Taras Kermauer, Struktura in zgodovina. Znamenja. Založba Obzorja, Maribor, 1969.

POPRAVEK

V 2. letošnji številki se 25. opomba pravilno glasi: Fr. Simonič, Slovenska bibliografija I, str. 251—252, v opombi 26 pa je Miloš popraviti v Mikloš.

Na str. 70, 4. vrsta od spodaj, je prvi e v besedi Černjea brati polglasniško, ne kot ozki e.